

matura

ZGODNE
Z WYTYCZNYMI
CKE

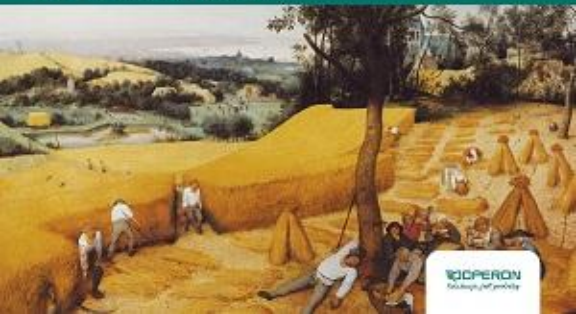
Zadania maturalne z odpowiedziami

język polski zakres rozszerzony

- **Teoria** w skrócie
- Rozwiązania **krok po kroku** #PlatformaOperon
- Wzorcowo rozwiązany **arkusz**

REPETYTORIUM

OPERON
Edukacja jest prosto

REPETYTORIUM

matura

język polski

zakres rozszerzony

Urszula Jagiełło
Renata Janicka-Szyszko
Aleksandra Marzec

2022

Projekt okładki: **Paweł Kwacz**
Redaktor prowadzący: **Katarzyna Kupracz**
Redakcja językowa: **Marlena Dobrowolska**
Redakcja graficzna i skład: **Mateusz Zaborowski**
Korekta: **Eliza Perkowska**

Zdjęcia: Wikimedia Commons

© Copyright by OPERON Sp. z o.o. & Urszula Jagiełło, Renata Janicka-Szysko, Aleksandra Marzec
Gdynia 2022

Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie w całości lub we fragmentach bez zgody wydawcy zabronione.
N7849

Wydawca:
OPERON Sp. z o.o.
81-212 Gdynia, ul. Hutnicza 3
tel. centrali 58 679 00 00
e-mail: info@operon.pl
www.operon.pl

ISBN 978-83-8197-274-1

Spis treści

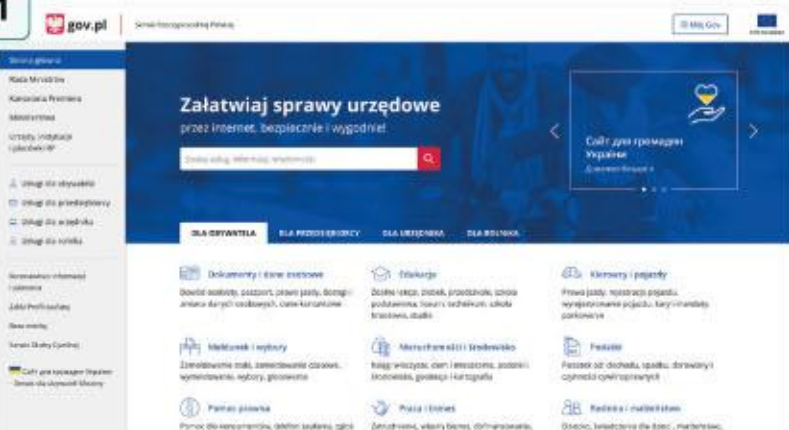
Wstęp – najważniejsze informacje o egzaminie i sposobie uczenia się	4
1. Matura ustna	13
Przykładowe zadania MATURY USTNEJ	14
1.1. Zagadnienia z listy jawnych zadań	14
1.2. Zagadnienia związane z literaturą, ze sztuką lub z językiem	24
2. Wypracowania	37
Wzorcowo rozwiązany arkusz maturalny	45

Garść formalności

– co warto wiedzieć o maturze od 2023 roku

W roku 2023 po czteroletnim liceum i w roku 2024 po pięcioletnim technikum zdajesz maturę na podstawie wymagań egzaminacyjnych opracowanych na czas pandemii COVID-19. Znajdziesz je tu: gov.pl

1

2

3

Wymagania egzaminacyjne obowiązujące na egzaminie maturalnym w roku 2023 i 2024

8.02.2023 / Ministerstwo Edukacji i Nauki

Prezentujemy wymagania egzaminacyjne obowiązujące na egzaminie maturalnym przeprowadzonym w roku 2023 i 2024 dla absolwentów 4-letniego liceum ogólnokształcącego oraz 5-letniego technikum. Wymagania te zostały

4

Materiały

[Wymagania egzaminacyjne na egzaminie maturalnym w 2023 r.](#)
Wymagania egzaminacyjne na egzaminie maturalnym w 2023 r. pdf 2.48MB

Informatory i aneksy do Informatorów do każdego z przedmiotów opublikowano na stronie CKE tu: cke.gov.pl

1

2

3

Egzaminy zdawane **obowiązkowo pisemnie** to:

Język polski

Poziom podstawowy
Próg zdania **30%**

🕒 240 min

Matematyka

Poziom podstawowy
Próg zdania **30%**

🕒 180 min

Język obcy nowożytny

Poziom podstawowy
Próg zdania **30%**

🕒 120 min

Wybrany przedmiot dodatkowy

Poziom rozszerzony
Próg zdania – w 2023 r. bez progu; od 2025 r. 30%

🕒 **od 180 do 210 min**
(w zależności od wybranego przedmiotu)

Egzaminy zdawane **obowiązkowo ustnie** to:

Język polski

Bez określania poziomu Próg zdania **30%** 🕒 30 min

Język obcy nowożytny

Bez określania poziomu Próg zdania **30%** 🕒 15 min

Egzaminy zdawane **dodatkowo** to:

Wybrane przez ucznia przedmioty dodatkowe od 1 do 5 wytypowane do rekrutacji na studia

Poziom rozszerzony

Egzamin z języka obcego na poziomie dwujęzycznym (jako przedmiot dodatkowy) zdawany obowiązkowo przez ucznia szkół/oddziałów dwujęzycznych

Dyplom zawodowy lub dyplom potwierdzający kwalifikacje zawodowe przez ucznia technikum uprawniający go do zwolnienia z obowiązkowego przedmiotu dodatkowego na poziomie rozszerzonym

Ważne terminy dotyczące wyboru przedmiotów zdawanych na maturze:

30
września

wstępna deklaracja

7
lutego

ostateczna deklaracja

Język polski w liczbach

– struktura i przebieg egzaminu z języka polskiego

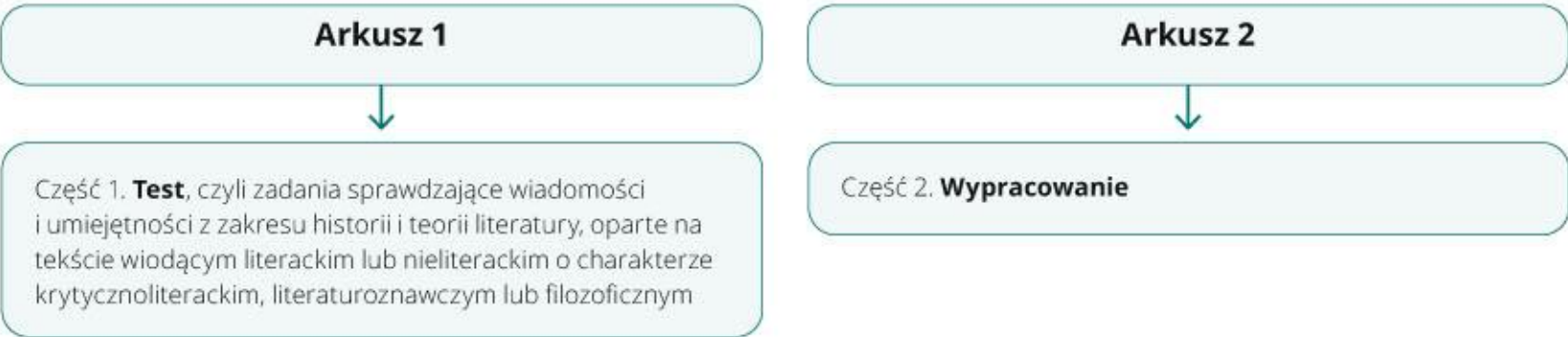
W roku szkolnym **2022/2023** oraz **2023/2024**

W roku szkolnym 2022/2023 oraz 2023/2024		
Elementy egzaminu	Wypracowanie	
Liczba punktów	35 pkt za cały arkusz	
Liczba zadań	Liczba zadań	Liczba punktów
	1	35

- arkusz zawiera **2** tematy wypracowań do wyboru (tekst argumentacyjny); każdy z tematów wymaga odwołania się do lektury obowiązkowej oraz przywołania dwóch innych lektur z różnych epok i jednego kontekstu; nie jest określona forma gatunkowa wypowiedzi; tematy mogą zawierać cytaty jako tekst źródłowy; minimalna długość wypracowania to **500** wyrazów

W roku szkolnym **2024/2025**

Egzamin maturalny **pisemny** z języka polskiego na poziomie rozszerzonym składa się z:

W roku szkolnym 2024/2025			
Elementy egzaminu	Część 1. Test Część 2. Wypracowanie		
Liczba punktów	50 pkt za cały arkusz, w tym Część 1. – 15 pkt Część 2. – 35 pkt		
Liczba zadań	Część	Liczba zadań	Liczba punktów
	Część 1.	5–10	15
	Część 2.	1	35
	Razem	6–11	50

- w części **2.** będą **2** tematy wypracowań do wyboru; każdy z tematów wymaga odwołania się do lektury obowiązkowej oraz przywołania dwóch innych lektur z różnych epok i jednego kontekstu; nie jest określona forma gatunkowa wypowiedzi; tematy mogą zawierać cytaty jako tekst źródłowy; minimalna długość wypracowania to **500** wyrazów

Rodzaje zadań:

3 typy zadań zamkniętych:

- zadania wyboru wielokrotnego
- zadania typu prawda-falsz
- zadania na dobieranie

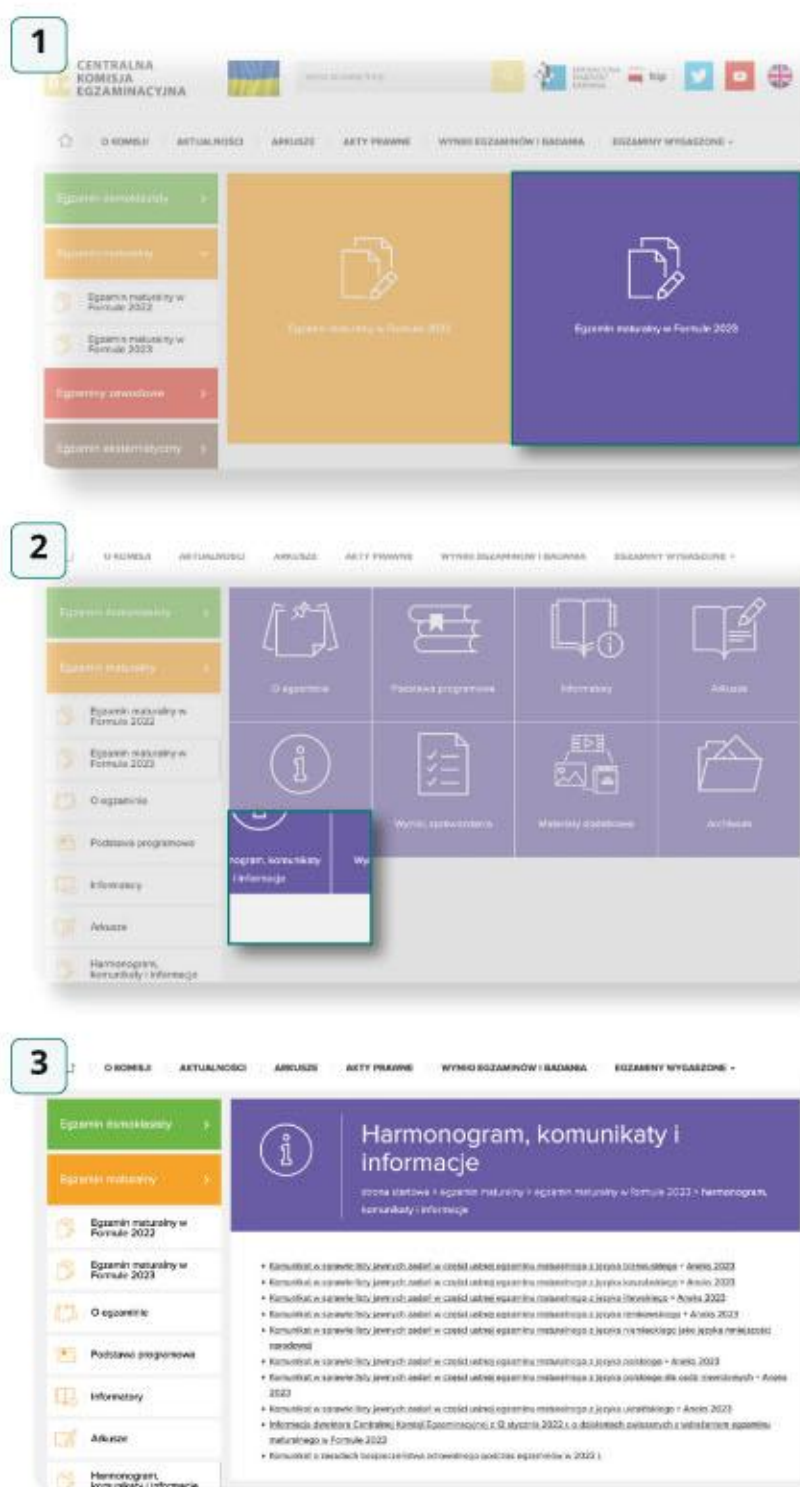
2 typy zadań otwartych:

- krótkiej odpowiedzi – samodzielnie formułujesz odpowiedź; wśród nich takie, w których piszesz krótki tekst
- rozszerzonej odpowiedzi – wypracowanie

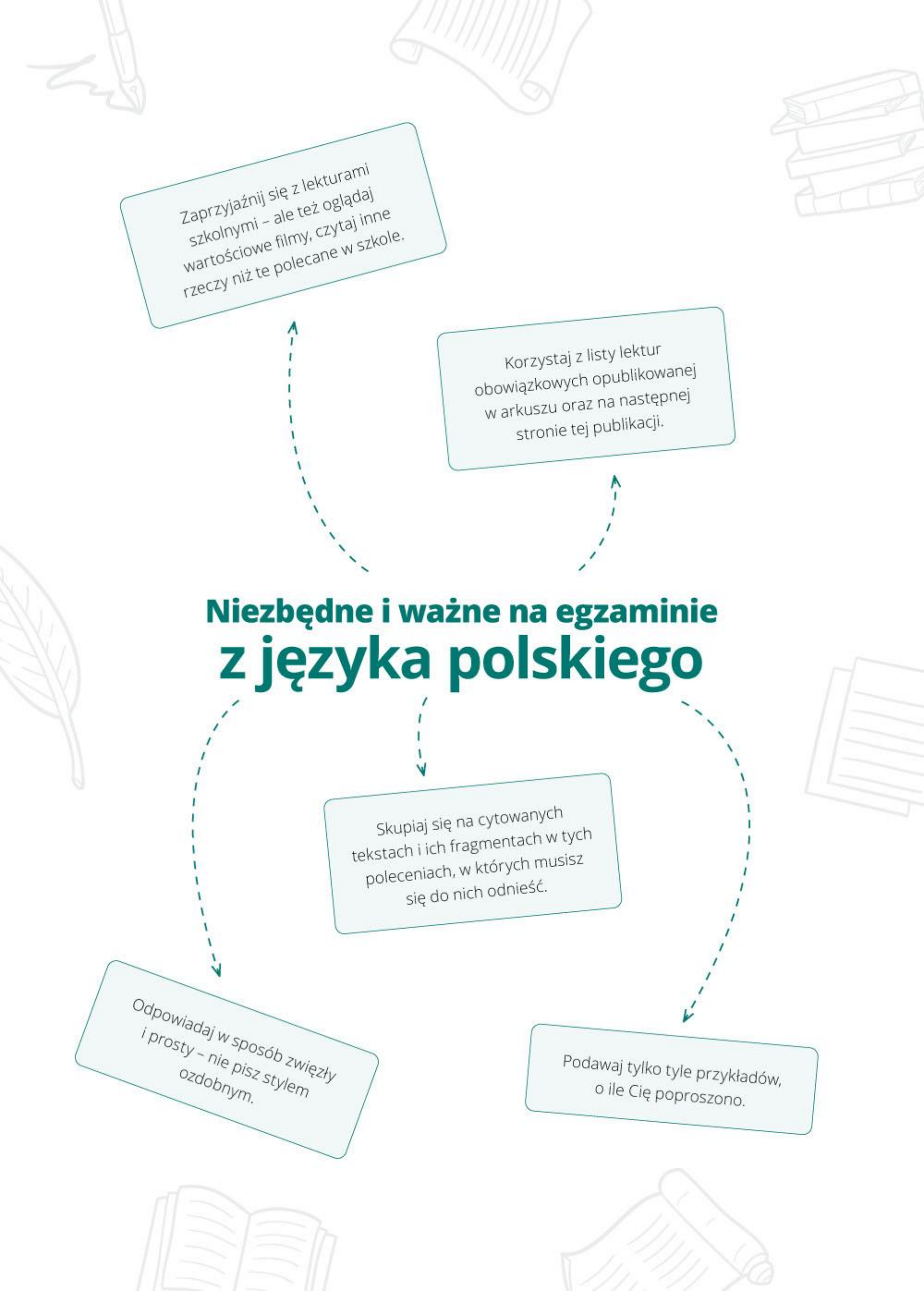
Egzamin maturalny ustny składa się z wylosowanego zestawu 2 zadań:

- polecenie 1. z puli zadań jawnych sprawdza znajomość treści i problematyki lektury obowiązkowej;
- polecenie 2. dotyczy zagadnienia z literatury lub innych dziedzin sztuki albo języka; omawiasz je na podstawie dołączonego tekstu literackiego, nieliterackiego lub ikonicznego.

Pulę zadań jawnych na egzamin w 2023 r. znajdziesz tu:

Zadania na egzamin w 2024 r. dostępne od 1 września 2022 r.

Zaprzyjaźnij się z lekturami szkolnymi – ale też oglądaj wartościowe filmy, czytaj inne rzeczy niż te polecane w szkole.

Korzystaj z listy lektur obowiązkowych opublikowanej w arkuszu oraz na następnej stronie tej publikacji.

Niezbędne i ważne na egzaminie z języka polskiego

Skupiaj się na cytowanych tekstach i ich fragmentach w tych poleceniach, w których musisz się do nich odnieść.

Odpowiadaj w sposób zwięzły i prosty – nie pisz stylem ozdobnym.

Podawaj tylko tyle przykładów, o ile Cię poproszono.

Lista lektur – poziom podstawowy

(szarą czcionką oznaczono lektury usunięte z wymagań egzaminacyjnych zgodnie z aneksem, * oznaczono lektury w latach 2022/2023 oraz 2023/2024 przeniesione do poziomu rozszerzonego):

- 1) Biblia, w tym fragmenty Księgi Rodzaju, Księgi Hioba, Księgi Koheleta, Pieśni na Pieśniach, Księgi Psalmów, Apokalipsy św. Jana;
- 2) Jan Parandowski, *Mitologia*, część I Grecja;
- 3) Homer, *Iliada* (fragmenty), *Odyseja** (fragmenty);
- 4) Sofokles, *Antyгона*;
- 5) Horacy – wybrane utwory;
- 6) *Bogurodzica*; *Lament świętokrzyski* (fragmenty); *Legenda o św. Aleksym* (fragmenty); *Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią* (fragmenty);
- 7) *Kwiatki świętego Franciszka z Asyżu* (fragmenty);
- 8) *Pieśń o Rolandzie* (fragmenty);
- 9) Gall Anonim, *Kronika polska* (fragmenty);
- 10) Dante Alighieri, *Boska komedia* (fragmenty);
- 11) Jan Kochanowski, wybrane pieśni, w tym: *Pieśń IX ks. I*, *Pieśń V ks. II*; psalmy, w tym *Psalm 13*, *Psalm 47*; treny IX, X, XI, XIX; *Odprawa posłów greckich*;
- 12) Piotr Skarga, *Kazania sejmowe* (fragmenty);
- 13) wybrane wiersze następujących poetów: Daniel Naborski, Jan Andrzej Morsztyn, Mikołaj Sęp Szarzyński;
- 14) Jan Chryzostom Pasek, *Pamiętniki* (fragmenty);
- 15) William Szekspir, *Makbet*, *Romeo i Julia*;
- 16) Moliere, *Skąpiec*;
- 17) Ignacy Krasicki, *Hymn do miłości ojczyzny*, wybrane satyry;
- 18) Franciszek Karpiński, wybór sielanek i liryki religijnej;
- 19) Adam Mickiewicz, *Oda do młodości*; wybrane ballady, w tym *Romantyczność*; wybrane sonety z cyklu *Sonety krymskie* oraz inne wiersze; Konrad Wallenrod; *Dziady* cz. III;
- 20) Juliusz Słowacki, *Kordian*, wybrane wiersze, w tym *Grób Agamemnona* (fragmenty), *Testament mój*;
- 21) Zygmunt Krasiński, *Nie-Boska komedia**;
- 22) Cyprian Kamil Norwid, wybrane wiersze;
- 23) Bolesław Prus, *Lalka*, *Z legend dawnego Egiptu*;
- 24) Eliza Orzeszkowa, *Gloria victis*;
- 25) Henryk Sienkiewicz, *Potop*;
- 26) Adam Asnyk, wybór wierszy;
- 27) Fiodor Dostojewski, *Zbrodnia i kara*;
- 28) wybrane wiersze następujących poetów: Jan Kasprzowicz, Kazimierz Przerwa-Tetmajer, Leopold Staff;
- 29) Stanisław Wyspiański, *Wesele*;
- 30) Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi* (tom I – *Jesień*);
- 31) Stefan Żeromski, *Rozdziobią nas kruki, wrony...*, *Przedwiośnie*;
- 32) Witold Gombrowicz, *Ferdydurke* (fragmenty);
- 33) wybrane wiersze następujących poetów: Bolesław Leśmian, Julian Tuwim, Jan Lechoń, Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, Kazimiera Iłakowiczówna, Julian Przyboś, Józef Czechowicz*, Krzysztof Kamil Baczyński, Tadeusz Gajcy*;
- 34) Tadeusz Borowski, opowiadania: *Proszę państwa do gazu*, *Ludzie, którzy szli*;
- 35) Gustaw Herling-Grudziński, *Inny świat*;
- 36) Hanna Krall, *Zdążyć przed Panem Bogiem*;
- 37) wybrane wiersze następujących poetów: Stanisław Baliński, wybrane wiersze z okresu emigracyjnego; Kazimierz Wierzyński, wybrane wiersze z okresu emigracyjnego; Czesław Miłosz, w tym wybrane wiersze z tomu *Ocalenie* oraz *Traktat moralny* (fragmenty); Tadeusz Różewicz; Miron Białoszewski*; Jarosław Marek Rymkiewicz; Wisława Szymborska; Zbigniew Herbert, w tym wybrane wiersze z tomów *Pan Cogito* oraz *Raport z oblężonego miasta*; Halina Poświatowska; Stanisław Barańczak; Marcin Świetlicki; Jan Polkowski; Wojciech Wencel;
- 38) Albert Camus, *Dżuma*;
- 39) George Orwell, *Rok 1984*;
- 40) Józef Mackiewicz, *Droga donikąd* (fragmenty);
- 41) Sławomir Mrożek, *Tango*;
- 42) Marek Nowakowski, *Raport o stanie wojennym* (wybrane opowiadanie); *Górą „Edek”* (z tomu *Prawo prerii*);
- 43) Jacek Dukaj, *Katedra* (z tomu *W kraju niewiernych*);
- 44) Antoni Libera, *Madame*;
- 45) Andrzej Stasiuk, *Miejsce* (z tomu *Opowieści galicyjskie*);
- 46) Olga Tokarczuk, *Profesor Andrews w Warszawie* (z tomu *Gra na wielu bębenkach*);
- 47) Ryszard Kapuściński, *Podróże z Herodotem* (fragmenty);
- 48) wybrane utwory okresu stanu wojennego;
- 49) powojenna piosenka literacka – wybrane utwory Ewy Demarczyk, Jacka Kaczmarskiego, Wojciecha Młynarskiego, Agnieszki Osieckiej oraz wybrane teksty Kabaretu Starszych Panów;
- 50) ponadto z zakresu szkoły podstawowej: treny i pieśni Jana Kochanowskiego, bajki Ignacego Krasickiego, *Dziady* cz. II i *Pan Tadeusz* Adama Mickiewicza, *Zemsta* Aleksandra Fredry, *Balladyna* Juliusza Słowackiego.
- 1) Arystoteles, *Poetyka*, *Retoryka* (fragmenty);

Lista lektur – poziom rozszerzony

(szarą czcionką oznaczono lektury usunięte z wymagań egzaminacyjnych zgodnie z aneksem)

Utwory określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

- 2) Platon, *Państwo* (fragmenty);
- 3) Arystofanes, *Chmury*;
- 4) Jan Parandowski, *Mitologia*, część II *Rzym*;
- 5) Wergiliusz, *Eneida* (fragmenty);
- 6) św. Augustyn, *Wyznania* (fragmenty);
- 7) św. Tomasz z Akwinu, *Summa teologiczna* (fragmenty);
- 8) François Villon, *Wielki testament* (fragmenty);
- 9) François Rabelais, *Gargantua i Pantagruel* (fragmenty);
- 10) Michel de Montaigne, *Próby* (fragmenty);
- 11) Jan Kochanowski, *Treny* (jako cykl poetycki);
- 12) Piotr Skarga, *Żywoty świętych* (fragmenty);
- 13) William Szekspir, *Hamlet*;
- 14) wybrane utwory poetyckie z romantycznej literatury europejskiej, w tym wybrane wiersze angielskich poetów jezior;
- 15) Juliusz Słowacki, *Lilla Weneda*;
- 16) Cyprian Kamil Norwid, *Bema pamięci żałobny rapsod*, *Fortepian Szopena*, *Czarne kwiaty* (fragmenty), *Promethidion* (fragmenty);
- 17) realistyczna lub naturalistyczna powieść europejska (Honoré de Balzac, *Ojciec Goriot* lub Charles Dickens, *Klub Pickwicka*, lub Mikołaj Gogol, *Martwe dusze*, lub Gustaw Flaubert, *Pani Bovary*);
- 18) Stanisław Wyspiański, *Noc listopadowa*;
- 19) Franz Kafka, *Proces* (fragmenty);
- 20) Michaił Bułhakow, *Mistrz i Małgorzata*;
- 21) Stanisław Ignacy Witkiewicz, *Szewcy*;
- 22) Bruno Schulz, wybrane opowiadania z tomu *Sklepy cynamonowe*;
- 23) Tadeusz Konwicki, *Mała apokalipsa*;
- 24) Jorge Luis Borges, wybrane opowiadanie;
- 25) Janusz Głowacki, *Antygona w Nowym Jorku*;
- 26) Sławomir Mrożek, wybrane opowiadania;
- 27) wybrane eseje następujących autorów: Jerzego Stempowskiego, Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, Zbigniewa Herberta, Zygmunta Kubiaka, Jarosława Marka Rymkiewicza (co najmniej po jednym utworze);
- 28) wybrane teksty z aktualnych numerów miesięczników oraz kwartalników literackich i kulturalnych.

Repetytorium OPERONU

Uczę się tego, **czego naprawdę potrzebuję.**

Jak chcę, gdzie chcę i kiedy chcę.

Czego potrzebujesz?

Chcesz zapoznać się z przykładowymi zadaniami, które wylosujesz na maturze ustnej?

Przejdź do modułu z poleceniami z listy jawnych zadań oraz z poleceniami związanymi z dołączonym materiałem.

Przykładowe zadania MATURY USTNEJ

1.1. Zagadnienia z listy jawnych zadań

Zadanie 1.

Jak literatura antyczna przedstawia tragizm ludzkiego losu? Omów zagadnienie na podstawie *Antygony* Sofoklesa. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Plan wypowiedzi

Wprowadzenie - osadzenie zagadnienia w kontekście historycznoliterackim

We współczesnym języku polskim słowa *tragizm*, *tragiczny* mają kilka znaczeń. Przymiotnik *tragiczny* służy do określenia tego, co budzi smutek, uczucie grozy i rozpacz (*tragiczne wiadomości*, *tragiczny wypadek*), a także do wyrażenia niepożądanych opinii (np. *tragiczny strój*). W odniesieniu do tekstów literackich termin *tragizm* oznacza konstrukcję losów bohatera postawionego w sytuacji konfliktu równorzędnych racji moralnych, który prowadzi szlachetną jednostkę do nieuchronnej klęski. Starożytni uważali, że człowiek nie ma wolnej woli, jego życie jest podporządkowane przeznaczeniu.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literacko-kulturowym

Teza: literatura antyczna przedstawia tragizm życia człowieka, nad którego losem ciąży fatum.

Argumenty

- Antygona to tragedia Sofoklesa z ok. 442 r. p.n.e., jedna z trzech, w których autor wykorzystał mit o tebańskim rodzie Labdakidów (*Kreos*, *Edyp*, *Edyp w Koronie*, *Antygona*). Uważana jest za najdoskonalsze dzieło greckiego tragika i jedną z najwspanialszych tragedii w literaturze.
- Akcja tragedii Sofoklesa rozpoczyna się po śmierci Eteoklesa i Polinejkesa. Antygona postanawia złamać rozkaz króla Kreona i pochować ciało brata, Polinejkesa. Po złamaniu rozkazu zostaje schwytana. Kreon skazuje ją na śmierć. Antygona popełnia samobójstwo. Po jej śmierci zabija się jej ukochany – Haemon, a po jego śmierci samobójstwem popełnia Eurydyka, jego matka.
- W utworze został poruszony problem władzy i prawa. Spór o pogrzebanie Polinejkesa, który napadł na własny kraj, stał się powodem do rozważań, które z praw – boskie czy ludzkie – jest ważniejsze (sytuacja konfliktu racji moralnych).
- Antygona jest bohaterką tragiczną – znajduje się w sytuacji konfliktu tragicznego – musi wybrać między dwiema równorzędnymi, przeciwstawnymi wartościami (prawo boskie – prawo ludzkie); doświadcza świadomości, że wielkiego szlachetnego celu bez względu na to, co wybierze, ponieś klęskę.
- Antygona została określona przez bogów. Antygona była córką Jokasty i Edypa, wnuczką Jokasty i Lajosa, czyli przetrwała do rodu Labdakidów. Z mitu o rodzie Labdakidów wiadomo, że na tej rodzinie ciążyło fatum. Dlatego mimo ślań Antygony, podejmowanych przez nią prób, szlachetnych intencji, nie miała ona wolnej woli, nie mogła zmienić swojego losu – była ona podporządkowana przeznaczeniu.

Wypracowania

Wypracowanie 1

Zadanie 21. 0–35 pkt

Napisz wypracowanie.

- W pracy rozwiąż **problem** podany w temacie.
- W rozważaniach przedstaw **argumenty**, odwołując się do **utworów literackich** wskazanych w temacie oraz do wybranego **kontekstu** – kontekst wybierz spośród następujących: historycznoliterackiego, literackiego, biograficznego, kulturowego, mitologicznego, biblijnego, religijnego, historycznego, filozoficznego, egzystencjalnego, politycznego, społecznego.
- Jednym z utworów literackich musi być **lektura obowiązkowa**.
- W wypracowaniu przedstaw **swoje zdanie** i je **uzasadnij**.
- Twoja praca powinna liczyć co najmniej 500 wyrazów.

Temat

Symbol – pojedynczy motyw lub zespół motywów występujący w dziele, który jest znakiem treści głęboko ukrytych i nietykalnych, mający za zadanie kierować ku nim myśl czytelnika. Odbiór symbolu wymaga dwukrotności interpretacji: semantycznej: zlokalizowania określonej całości (postać, przedmiot, sytuacja, zdarzenie, fabuła) w obrębie świata przedstawionego utworu i rozpoznania w owej całości wykładnika znaczeń zaszyfrowanych.

(M. Głowinski, T. Kosiłkiewiczowa, A. Dłopiór-Sławinska, J. Sławinski, Słownik semantyki literackiej, Wrocław 2007)

Rozważ, jaką funkcję w utworach literackich pełni symbol. Punktem wyjścia rozważań uczyni przywołaną definicję.

W pracy odwołaj się do:

- wybraną lekturę obowiązkową,
- utworów literackich z dwóch różnych epok,
- wybranych kontekstów.

Przykładowe wskazówki odnoszące się do rozwinięcia tematu

Wstęp

- W jakich sytuacjach ludzie posługują się symbolami?
- Odczyt twórcy literatury różnych epok sięgają po symbole?
- W jaki sposób symbol wzbogaca przekazanie treści i możliwości ich odczytanie przez odbiorcę?
- Jak zastosowanie symboliki wpływa na sposób kreacji świata przedstawionego w utworach?
- Co oznacza stwierdzenie, że dzięki wprowadzonej do utworu symbolice można wyrazić treści głęboko ukryte?
- Jaką postawę przyjmuje czytelnik wobec dzieła, w którym treści niejasne są wyrażone poprzez symbole?
- Jakie zagadnienia szczególnie często były wyrażane w literaturze w sposób symboliczny?

Rozwinięcie na podstawie lektury obowiązkowej

Dramat Wyspiańskiego *Noc listopadowa* – symbolika odnosząca się do kwestii narodowych

Chcesz poćwiczyć pisanie wypracowań?

Zapewnij sobie dogodne warunki i przejdź do etapu przygotowań związanych z pisaniem wypowiedzi argumentacyjnych.

Chcesz się przekonać, że arkusz da się rozwiązać?

Poznaj zasady i dobre praktyki. Rozwiązany arkusz znajdziesz na końcu publikacji.

Arkusz zawiera informacje prawne dostępne do momentu rozpoczęcia egzaminu.

WYPEŁNIA ZDAJĄCY

KOD	PESEL

EGZAMIN MATURALNY Z JĘZYKA POLSKIEGO POZIOM PODSTAWOWY ARKUSZ IV

WYPEŁNIA ZESPÓŁ NADZORUJĄCY

Uprawnienia zdającego do:
☐ dostosowania zasad oceniania.

TERMIN:

Czas pracy: 210 minut

LICZBA PUNKTÓW DO UZYSKANIA: 35

Pamiętaj, że przystępując do egzaminu z języka polskiego na poziomie rozszerzonym musisz również wykazać się znajomością niezbędnych treści z poziomu podstawowego. Wszystkie najważniejsze informacje dotyczące epok literackich, lektur, zagadnień z teorii literatury oraz wiedzy o języku znajdziesz w publikacji *Vademecum. Język polski. Zakres podstawowy i rozszerzony*.

Jak chcesz się uczyć?

z książki

z serwisu

Wolisz wersję drukowaną, z własnymi notatkami? – Masz ją przed sobą.

Preferujesz formę elektroniczną? – Ucz się z serwisu.

Wybierz tę formę nauki, która Ci odpowiada.

Kiedy i gdzie chcesz się uczyć?

na korytarzu szkolnym,
na przerwie, na okienku lekcyjnym

w autobusie lub pociągu,
w drodze do szkoły

w bibliotece

w swoim pokoju

Nie stresuj się w nieoczekiwanych sytuacjach – gdy zapomnisz książki, spóźni się autobus, wypadnie Ci okienko lub po prostu masz trudniejszy dzień. Telefon masz pod ręką. Kontynuuj naukę zgodnie ze swoim rytmem. Ucz się tak, jak lubisz i możesz – nie tracąc czasu i dopasowując to do okoliczności.

1

Matura ustna

1.1. Zagadnienia z listy jawnych zadań

Zadanie 1.

Jak literatura antyczna przedstawia tragizm ludzkiego losu? Omów zagadnienie na podstawie *Antygony* Sofoklesa. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Plan wypowiedzi

Wprowadzenie – osadzenie zagadnienia w kontekście historycznoliterackim

We współczesnym języku polskim słowa *tragizm*, *tragiczny* mają kilka znaczeń. Przymiotnik *tragiczny* służy do określenia tego, co budzi smutek, uczucie grozy i rozpacz (*tragiczna wiadomość*, *tragiczny wypadek*), a także do wyrażenia niepochlebnych opinii (np. *tragiczny strój*). W odniesieniu do tekstów literackich termin *tragizm* oznacza konstrukcję losów bohatera postawionego w sytuacji konfliktu równorzędnych racji moralnych, który prowadzi szlachetną jednostkę do nieuchronnej klęski. Starożytni uważali, że człowiek nie ma wolnej woli, jego życie jest podporządkowane przeznaczeniu.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literacko-kulturowym

Teza: literatura antyczna przedstawia tragizm życia człowieka, nad którego losem ciąży fatum.

Argumenty

- *Antygona* to tragedia Sofoklesa z ok. 442 r. p.n.e., jedna z trzech, w których autor wykorzystał mit o tebańskim rodzie Labdakidów (*Król Edyp*, *Edyp w Kolonie*, *Antygona*). Uważana jest za najdoskonalsze dzieło greckiego tragika i jedną z najwspanialszych tragedii w literaturze.
- Akcja tragedii Sofoklesa rozpoczyna się po śmierci Eteoklesa i Polinejesa. Antygona postanawia złamać rozkaz króla Kreona i pochować ciało brata, Polinejesa. Po złamaniu rozkazu zostaje schwytana. Kreon skazuje ją na śmierć. Antygona popełnia samobójstwo. Po jej śmierci zabija się jej ukochany – Hajmon, a po jego śmierci samobójstwo popełnia Eurydyka, jego matka.
- W utworze został poruszony problem władzy i prawa. Spór o pogrzebanie Polinejesa, który napadł na własny kraj, stał się powodem do rozważań, które z praw – boskie czy ludzkie – jest ważniejsze (sytuacja konfliktu racji moralnych).
- Antygona jest bohaterką tragiczną – znajduje się w sytuacji konfliktu tragicznego – musi wybrać między dwiema równorzędnymi, przeciwstawnymi wartościami (prawo boskie – prawo ludzkie); działa świadomie w imię wielkiego i szlachetnego celu; bez względu na to, co wybierze, poniesie klęskę.
- Los Antygony został określony przez bogów. Antygona była córką Jokasty i Edypa, wnuczką Jokasty i Lajosa, czyli należała do rodu Labdakidów. Z mitu o rodzie Labdakidów wiadomo, że na tej rodzinie ciążyło fatum. Dlatego mimo działań Antygony, podejmowanych przez nią prób, szlachetnych intencji, nie miała ona wolnej woli, nie mogła zmienić swojego życia – było ono z góry skazane na klęskę.
- Przykładem wpływu bogów na los człowieka mogą być losy jednego z bohaterów *Iliady* Homera. Hektor, syn Priama – władcy Troi, stanął do pojedynku z herosem Achillesem. O zwycięstwie w walce nie zdecydowała siła i odwaga walczących, lecz decyzja bogów. Jeszcze zanim zaczął się pojedynek, bogowie na Olimpie obradowali, komu należy przyznać zwycięstwo. Losy bohaterów ważył Zeus. Kiedy szala z losem Hektora opadła, jego los został przesądzony.
- Starożytni wierzyli, że panią przeznaczenia, przydzielającą los każdemu człowiekowi, jest Mojra. Homer przedstawiał ją jako boginię potężniejszą od innych bogów. W niektórych wersjach mitu była mowa o trzech Mojrach.
- Rzymską boginią płodności i urodzaju, ale także przeznaczenia, szczęścia i nieszczęścia, była Fortuna. W sztuce często przedstawiano ją z zawiązanymi oczami, rogiem obfitości i sterem, co miało podkreślać zmienność i niepewność jej darów.

Podsumowanie

Starożytni wierzyli, że człowiek nie ma wolnej woli. Jego los zależy od przeznaczenia. Bez względu na postępowanie czy próby zmiany swojego losu życie człowieka jest takie, jak postanowili bogowie. Temat tragizmu ludzkiego losu często podejmowali pisarze starożytni, by przestrzec ludzi przed próbą zmiany przeznaczenia. Uważali oni, że tylko zdanie się na wolę bogów może zapewnić człowiekowi szczęście.

Zadanie 2.

Motyw wędrówki i jego literackie realizacje. Omów zagadnienie na podstawie znanych ci fragmentów *Boskiej komedii* Dantego Alighieri. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Plan wypowiedzi

Wprowadzenie – osadzenie zagadnienia w kontekście literacko-kulturowym

- Motyw wędrówki jednego bohatera lub grupy ludzi to jeden z najczęstszych toposów obecnych w tekstach kultury różnych epok.

- Bohaterowie wędrują, zmierzając do określonego celu lub uciekając od zagrożenia, czy też przemieszczają się pod wpływem okoliczności niezależnych od nich, kierowani niezależnymi od ich woli zewnętrznymi siłami.
- Wędrówka jest toposem obecnym w najstarszych przekazach kulturowych, czego dowodzi m.in. biblijny opis wędrówki narodu wybranego z Egiptu do ziemi obiecanej pod przewodnictwem Mojżesza, a także wędrówka Odyseusza – bohatera z mitologii greckiej – przedstawiona przez Homera w *Odysei*.
- Bohaterowie wędrują z własnej woli kierowani pragnieniem poznania różnorodności świata i zrozumienia go, czasem do zmiany miejsca są zmuszeni sytuacją egzystencjalną (np. migracja polityczna lub ekonomiczna), a bywają też teksty ukazujące obrazy wędrówki o charakterze metaforycznym, podporządkowane prezentacji światopoglądu autora dzieła.

Rozwinięcie w kontekście literacko-kulturowym

Teza: *Boska komedia* Dantego, arcydzieło z przełomu epok średniowiecza i renesansu, ukazuje złożony, metaforyczny wymiar wędrówki bohatera.

Argumenty

- Dzieło życia Dantego jest nazywane summą średniowiecza ze względu na odzwierciedlenie wiedzy i poglądów epoki.
- Kompozycja utworu opiera się na motywie wędrówki bohatera, którym autor uczynił samego siebie.
- Część wstępna dzieła rozpoczyna się w nocy z Wielkiego Czwartku na Wielki Piątek 1300 r., kiedy to bohater napotyka w symbolicznym lesie trzy bestie: Panterę, Wilczycę i Lwa.
- Poszczególne elementy – las i dzikie zwierzęta – mają charakter alegoryczny, las jest odzwierciedleniem matni ludzkich grzechów i czyhających na człowieka pokus, a bestie oznaczają główne niegodziwości wynikające z ludzkiej natury: Lew symbolizuje pychę, Panterę – zawiść, a Wilczyca – chciwość.
- Aby uniknąć zagrożenia, poeta – bohater musi przebyć drogę poprzez zaświaty: Piekło, Czyściec i Raj.
- Przez poszczególne części zaświatów przeprowadza bohatera troje przewodników: rzymski poeta Wergiliusz towarzyszący Dantemu przez Piekło i Czyściec, Beatrycze – jego niespełniona miłość – wędrująca z bohaterem przez część Raju, a także św. Bernard, który prowadzi bohatera przez ostatnie części Raju, aż do sfery wyobrażonej przez twórcę różny niebiańskiej, ognia i światła (symbole gorącej wiary), źródła czystej myśli.
- Piekło (*Inferno*) Dantego jest skonstruowane według zasady kompozycyjnej odpowiadającej całemu utworowi – liczby trzy; składa się ono z dziewięciu kręgów, w których znajdują się grzesznicy pokutujący za różnej miary przewinienia, m.in.: lubieżnicy, skąpcy, rozrzutnicy, heretycy, tyrani, obłudnicy i zdrajcy. Brama, którą przekraczają skazani na potępienie, jest opatrzona znamienym napisem: „Ty, który wchodzisz, żegnaj się z nadzieją” (Pieśń III, tłum. E. Porębowicz). Dramatyczność obrazów cierpień grzeszników potęgują sceny nazwane od nazwiska autora dantejskimi.
- Alegoryczna wędrówka bohatera ma jednocześnie charakter filozoficzny i teologiczny. Poeta przekracza kolejne części zaświatów, z których każda ma dziewięć części, a w drodze poznaje i porządkuje wiedzę o zasadach etycznych, przeżywa odnowę moralną i doznaje oczyszczenia duchowego.
- Kresem wędrówki są możliwość poznania własnych występków i odrodzenie duchowe.
- Motyw wędrówki w dziele Dantego ma charakter alegoryczny, co było typowym dla tego okresu w kulturze sposobem wyrażania treści filozoficznych i teologicznych w dziełach artystycznych.
- *Boska komedia* jest dziełem intrygującym odbiorców i inspirującym artystów różnych epok, np. wędrówkę po obozie rewolucjonistów odbywa hrabia Henryk – bohater *Nie-Boskiej komedii* Zygmunta Krasińskiego, romantycznego dramatu już w tytule nawiązującego do średniowiecznego poematu; bohater utworu przemierza wraz z przewodnikiem obóz rewolucjonistów przypominający kolejne kręgi piekła z dzieła Dantego.

Podsumowanie

- Motyw wędrówki jest jednym z najbardziej popularnych toposów w obrębie kultury.
- Odzwierciedlając przemieszczanie się postaci rzeczywistych lub fikcyjnych, topos wędrówki obrazuje charakterystyczny dla człowieka sposób zbierania doświadczeń przez poznawanie inności oraz wkraczanie w nieznane obszary.
- Wędrówka w *Boskiej komedii* to metafora docierania do własnego wnętrza i samopoznania.

Zadanie 3.

Motyw władzy. Omów zagadnienie na podstawie *Makbeta* Williama Szekspira. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Plan wypowiedzi

Wprowadzenie – osadzenie zagadnienia w kontekście literacko-kulturowym

- Motyw/topos władzy występuje w tekstach kultury od najwcześniejszych zapisów do czasów współczesnych.
- W kulturze przedstawiano władców różnego typu. Zwykle autorzy dzieł koncentrują się na mechanizmach uzyskiwania władzy oraz na sposobach jej sprawowania.
- W literaturze można spotkać zarówno władców wyidealizowanych (np. w utworach średniowiecznych), jak i tyranów, którzy wykorzystują rządzenie innymi do realizacji własnych egoistycznych pragnień.

Rozwinięcie w kontekście literacko-kulturowym

Teza: dramat Szekspira *Makbet* to literackie studium władcy – zbrodniarza.

Argumenty

- Przykładem władcy, który zdobywa władzę po dokonaniu zbrodni i staje się tyranem, jest tytułowy bohater dramatu Szekspira *Makbet*.
- Makbet przeszedł znaczącą metamorfozę: początkowo wierny prawowitemu królowi rycerz pod wpływem przepowiedni czarownic/wiedźm oraz za namową żony – Lady Makbet – zabija króla Duncana i przejmuje tron. Aby utrzymać władzę, pozbywa się wszystkich, którzy mogliby stanąć mu na drodze, m.in. zleca zabójstwo swojego przyjaciela Banka oraz rodziny wroga Makdufa.
- Jako władca Makbet jest tyranem i okrutnikiem. Lęk przed możliwością utraty władzy wyzwala w nim najgorsze instynkty. Makbet otacza się podporządkowanymi sobie lęklivymi poddanymi, którzy pozostali przy nim ze strachu.
- Realizację swoich ambicji bohater przypłaca upadkiem moralnym i zatraceniem poczucia sensu życia, a jego sumienie odzywa się w postaci dręczących go wizji (np. widzi zjawy zabitych ludzi: króla Duncana, Banka). Makbet staje się cyniczny, a jego uczucia zostają zredukowane – nie przejmuje się nawet samobójczą śmiercią żony.
- W celu zachowania władzy bohater powtórnie słucha przepowiedni, z której wyciąga wnioski dla siebie korzystne. Dowiaduje się, że nie straci władzy, dopóki las Birnam nie ruszy z miejsca, a także, że nie zginie z ręki kogoś zrodzonego z kobiety. Obie przepowiednie spełniły się w sposób zaskakujący dla Makbeta.
- Makbet to bohater tragiczny, który musi wybrać między sumieniem rycerza a ambicją podszeptującą mu, jak wielkie znaczenie ma władza, którą może zdobyć; w przypadku obu decyzji jego los jest naznaczony klęską. Wybór sumienia spowodowałby nieustanne poczucie straty, co byłoby podsycane przez jego żonę. Natomiast faktycznie dokonany wybór w konsekwencji doprowadził do zniszczenia osobowości i niemożności odczuwania szczęścia i satysfakcji życiowej.
- Dramat Szekspira bywa określany jako literacka psychologia zbrodni. Autor, kreując główną postać, wskazuje na podłoże zbrodni umożliwiającej zdobycie władzy oraz ukazuje mechanizmy rządzące władcą – zbrodniarzem, a zwłaszcza konsekwencje takiego czynu: degradację psychiki, zniszczenie osobowości, niezdolność do odczuwania głębszych emocji.
- W dramatach Szekspira motyw władzy i władcy pojawia się wielokrotnie, m.in. występuje w dramacie *Hamlet*, w którym brat króla Klaudiusz, po dokonaniu zbrodni na prawowitym władcy Hamlecie (ojcu tytułowego bohatera), przejmuje władzę oraz poślubia jego żonę. Klaudiusz, podobnie jak Makbet, zdobywa władzę na drodze zbrodniczego czynu, następnie podejmuje działania, aby prawda nie wyszła na jaw. Podobnie jak Makbet przypłaca swój haniebny czyn śmiercią.

Podsumowanie

- Teksty literackie i inne teksty kultury prezentują złożone portrety władców, czego przykładem są bohaterowie dramatów Szekspira – Makbet i Klaudiusz.
- Makbet to naznaczona tragizmem postać człowieka, dla którego władza staje się wartością przesłaniającą wszelkie inne, powodującą, że zanikają w nim pozytywne uczucia i nie doznaje on szczęścia, którego spodziewał się, sięgając po królewski tron.
- Motyw władzy w dramacie Szekspira ukazuje uniwersalne zjawisko często występujące w tekstach kultury – obraz władzy osiągniętej na drodze zbrodni oraz mechanizmy sterujące tego typu rządami.

Zadanie 4.

Uniwersalizm prawdy o naturze ludzkiej w bajkach. Omów zagadnienie na podstawie znanych ci bajek Ignacego Krasickiego. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Plan wypowiedzi

Wprowadzenie – osadzenie zagadnienia w kontekście historycznoliterackim

Bajka jest krótkim utworem wierszowanym, z pogranicza liryki i epiki. Zwykle bohaterami bajek są zwierzęta (czasami przedmioty), które stanowią alegorię ludzkich cech (np. lis – chytryść, jagnię – niewinność, bezradność, lew – siła, męstwo). Historie przedstawione w bajkach mają charakter dydaktyczny, czyli mają na celu pouczenie, przedstawienie morału, wskazanie zasad postępowania w świecie.

Bajki pisano już w starożytności. W Polsce najbardziej znanym bajkopisarzem jest oświeceniowy pisarz Ignacy Krasicki. W jego bajkach dostrzegamy uniwersalizm prawdy o naturze ludzkiej. Uniwersalizm to dążenie do ogarnięcia pewnej całości. Uniwersalny utwór to utwór obejmujący całość jakiegoś zagadnienia.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literacko-kulturowym

Teza: bajki Ignacego Krasickiego mają charakter ponadczasowy, ponieważ jest w nich zawarty uniwersalizm prawdy o naturze ludzkiej.

Argumenty

- Ignacy Krasicki jest uważany za najwybitniejszego pisarza polskiego oświecenia. Znał i propagował ideały oświecenia, angażował się w reformatorską działalność króla Stanisława Augusta Poniatowskiego.
- Pisarz wierzył w moc literatury, dlatego w jego utworach dominują troska o kraj i przekaz moralny. Pisał m.in. poematy heroikomiczne, powieści, a także krótsze utwory: satyry i bajki.
- Uniwersalizm prawdy o naturze ludzkiej w bajkach:

- *Ptaszki w klatce* – treścią bajki jest rozmowa ptaszków w klatce; stary czyżyk jest nieszczęśliwy z mieszkania w klatce i płacze, a młody tego nie rozumie, bo uważa, że mają tam wszelkie wygodę; stary czyżyk stanowi przykład patrioty, dla którego wolność jest najważniejsza, a młody – alegorię człowieka zniewolonego, który nigdy nie zaznał wolności, więc jej nie rozumie;
- *Jagnię i wilcy* – w bajce ukazano scenę napaści wilków na jagnię – pozbawione szans ucieczki jagnię zostaje zjedzone przez wygłodniałe wilki; jagnię uosabia osoby słabe i bezbronne, a wilki to alegoria ludzi nie tylko silnych, lecz także bezwzględnych i cynicznych; fabuła bajki, w której łagodne jagnię zostaje zjedzone przez drapieżne wilki, to opowieść o świecie, w którym rządzą bezwzględne reguły – silniejszy ma zawsze rację i zwycięża;
- *Dewotka* – w tej bajce autor zrezygnował z maski zwierzęcej; bohaterka utworu deklaruje pobożność, głośno się modli, a jednocześnie w tym samym czasie bije służącą; w bajce ukazano zjawisko dewocji, czyli powierzchownej pobożności; pisarz krytykuje sprzeczność między teorią a praktyką, rozdźwięk między głoszonym słowem a rzeczywistymi czynami, krytykuje fałsz; w bajce przedstawiono świat, w którym zamiast prawdy, szczerości i autentyzmu dominuje zakłamanie i gra pozorów.
- Scharakteryzowanie natury ludzkiej w bajkach oraz ich dydaktyczny charakter wynikają z wiary oświeceniowych myślicieli w naprawę człowieka i świata. Optymistycznie wierzono, że rozum pozwala poznać świat i człowieka, a jednocześnie może służyć jako narzędzie krytyki. Chociaż człowiek nie jest idealny, doskonały, wymaga wielu poprawek, ufano, że możliwe jest takie zorganizowanie świata, by ludzie byli szczęśliwi na ziemi. Wielu filozofów wierzyło, że chociaż natura ludzka jest ułomna, można ją udoskonalić, np. przez wychowanie. Ludzie oświecenia uważali, że literatura dydaktyczna może stanowić jedno z narzędzi oświecenia ludzkich umysłów i zmiany na lepsze.
- Bajki Krasickiego to utwory charakterystyczne dla klasycyzmu, jednego z głównych nurtów artystycznych w oświeceniu. Prąd klasycystyczny w literaturze kładł nacisk na jej funkcje dydaktyczno-moralizatorskie. Literatura miała inspirować do postępu, służyć przekształcaniu świata i oświecaniu ludzkich umysłów, stąd też ukazywanie w bajkach prawdy o naturze ludzkiej.

Podsumowanie

Bajki Krasickiego zawierają uniwersalną prawdę o naturze ludzkiej. Jest ona ułomna i niedoskonała. Człowiek ma wiele wad, dlatego w świecie dominują przemoc, podstęp i zakłamanie. Prawie nigdy nie zwycięża dobro czy inne pozytywne wartości, natomiast zło zakłada różne maski. Mimo upływu ponad 200 lat od opublikowania utworów Krasickiego niestety nie zmieniły się mechanizmy rządzące światem, co potwierdza, że pisarzowi udało się w tych krótkich utworach uchwycić prawdę o naturze ludzkiej.

Zadanie 5.

Tragizm losu bohatera. Omów zagadnienie na podstawie *Konrada Wallenroda* Adama Mickiewicza. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Plan wypowiedzi

Wprowadzenie – osadzenie zagadnienia w kontekście literackim

- Od początku dziejów kultury autorzy tekstów literackich często ukazywali los człowieka jako uwikłanie w sytuację, które zostały określone jako tragiczne.
- Tragizm jako kategoria estetyczna to sposób ukazania losów bohatera postawionego w sytuacji konfliktu równorzędnych racji moralnych, który prowadzi szlachetną jednostkę do nieuchronnej klęski.
- Dramat antyczny za źródło tragicznego splotu okoliczności uznawał decyzje sił wyższych, bogów, wobec których człowiek pozostawał bezradny; tego typu sytuacje możemy odnaleźć w opartych na mitach tragediach Sofoklesa: *Antygona* i *Król Edyp*.
- Literatura romantyczna w sposób odmienny ukazywała człowieka w sytuacji tragicznej. Jako jej źródło wskazywała wewnętrzne konflikty moralne targające wybitną jednostką lub okoliczności dziejowe (sytuację historyczną).

Rozwinięcie zagadnienia w kontekstach historycznym i literacko-kulturowym

Teza: tragizm romantycznego bohatera Konrada Wallenroda wynika z sytuacji, w jakiej znalazł się jego naród, co zdeterminowało los postaci i jego moralne wybory; Mickiewicz użył kostiumu historycznego, aby skłonić współczesnych sobie Polaków do refleksji o własnej ojczyźnie.

Argumenty

- Powieść poetycka Mickiewicza *Konrad Wallenrod* powstała w czasie przymusowego pobytu poety w Rosji, a jej pierwsze wydanie ukazało się w 1828 r.
- Bohater utworu to Litwin porwany jako dziecko z rodzinnej miejscowości, wychowywany następnie na zamku krzyżackim; dzięki pieśniom wajdeloty (pieśniarza) Halbana zachowuje on tożsamość narodową, identyfikuje się z Litwą znajdującą się w konflikcie z zakonem krzyżackim, a po ucieczce na rodzimą ziemię pragnie znaleźć szczęście rodzinne u boku ukochanej kobiety.
- Okoliczności polityczne zmuszają bohatera do podjęcia trudnych decyzji – rezygnacji z osobistego szczęścia i powrotu w szeregi rycerzy krzyżackich oraz wyboru metody walki sprzecznej z rycerskim kodeksem (posługiwanie się kłamstwem, zdradą, podstępem i zbrodnią).
- Tragizm bohatera wynika przede wszystkim z wyboru sprzecznej z kodeksem etycznym metody walki; przekonanie

- o słuszności takiego postępowania wzmacnia w Wallenrodzie Halban słowami: „Tyś niewolnik, jedyna broń niewolników – podstęp”; wybór między racjami takimi jak osobiste szczęście i honor a dobrem ojczyzny sprawia, że Wallenrod czuje się rozdarty wewnętrznie i nieustannie przeżywa wewnętrzny konflikt.
- Postawa bohatera powieści poetyckiej Mickiewicza została określona jako wallenrodyzm, co oznacza działania człowieka całkowicie podporządkowane dobru jego ojczyzny za cenę wyrzeczenia się własnego szczęścia i honoru oraz wyboru „maski” jako skutecznej metody walki.
 - Autor zastosował w utworze zabieg artystyczny określany jako kostium historyczny – zaproponował współczesnym sobie polskim patriotom refleksję na temat wyboru skutecznej metody walki z zaborcą; dla przyszłych powstańców listopadowych *Konrad Wallenrod* stał się zachętą do działania, wskazówką, że „cel uświęca środki”.

Podsumowanie

- Tragizm Konrada Wallenroda wynika z uwikłania w sytuację historyczną.
- Bohater jest zmuszony do wyboru między wartościami osobistymi a dobrem ojczyzny.
- Postawa Wallenroda stała się podstawą do sformułowania określenia „wallenrodyzm” jako nazwy metody walki.
- Stworzenie przez Adama Mickiewicza postaci Konrada Wallenroda wynikało z sytuacji, w jakiej znajdował się wówczas prześladowany przez zaborców polski naród.
- Sposób ukazania problemu to kostium historyczny – przedstawianie zdarzeń tak, aby czytelnik mógł je odnieść do czasów współczesnych powstaniu dzieła lub do zjawisk uniwersalnych.

Zadanie 6.

Motyw tęsknoty za ojczyzną. Omów zagadnienie na podstawie *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Plan wypowiedzi

Wprowadzenie – osadzenie zagadnienia w kontekście historycznoliterackim

- W XIX w. bardzo wielu Polaków opuściło rodzinne strony. Wyjeżdżali, aby uniknąć aresztowania, z obawy przed represjami, by działać na rzecz odzyskania niepodległości przez Polskę. Wśród polskich emigrantów znaleźli się m.in. Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Zygmunt Krasiński, Fryderyk Chopin i Cyprian Kamil Norwid.
- Emigranci nie tylko nie mogli wrócić do kraju na stałe. Nie wolno im było także odwiedzać rodzinnych stron ani spotykać się z pozostałymi w kraju bliskimi. Rodziło to dojmujące uczucie tęsknoty za ojczyzną, nostalgię, czego wyraz artyści często dawali w swoich utworach.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literacko-kulturowym

Teza: pisarze, przywołując obraz kraju, często go idealizują.

Argumenty

- *Pan Tadeusz* został wydany w 1834 r. w Paryżu.
- *Pan Tadeusz* to utwór pisany z perspektywy emigranta, co szczególnie jest widoczne w inwokacji (*Litwo! Ojczyzno moja! [...] Ile cię trzeba cenić, ten tylko się dowie, kto cię stracił*) i Epilogu (*Dziś dla nas, w świecie nieproszonych gości*).
- Utwór przedstawia obraz ojczyzny zdeterminowany tęsknotą (*Dziś piękność twą w całej ozdobie widzę i opisuję, bo tęsknię po tobie*).
- Ojczyzna ukazana w utworze to kraj lat dziecińczych.
- Obraz ojczyzny w utworze to przestrzeń mityczna, wyidealizowana i sakralizowana (*Kraj lat dziecińczych! On zawsze zostanie/Święty i czysty jak pierwsze kochanie*):
 - konflikty i ludzkie wady przedstawione humorystycznie, co pełni funkcję łagodzącą;
 - opis mentalności szlacheckiej pozbawiony krytycyzmu (np. Jacek Soplica, Sędzia);
 - obyczaje szlacheckie i kultywowanie tradycji jako ostoja polskości;
 - apoteoza obyczajowości szlacheckiej (np. gościnność);
 - bohaterów łączą silne więzi, tworzą wspólnotę, są przyjaciółmi, relacje międzyludzkie dużo silniejsze niż w innych krajach;
 - kraj ukazany jako Arkadia, harmonijne współzycie panów i chłopów;
 - patriotyzm bohaterów (np. działalność Jacka Soplicy);
 - tragiczne wydarzenia historyczne (utrata niepodległości) znajdują szczęśliwe zakończenie (wkroczenie Legionów na ziemię polskie);
 - zapowiedź szczęśliwej przyszłości – nadanie ziemi chłopom;
 - obraz przyrody (symbol utraconej ojczyzny, ukazana jako przestrzeń idylliczna, rajska, poetyckie opisy świadczą o tęsknocie);
 - Soplicowo jako „centrum polszczyzny”;
 - swojskość jako miara wartości (kontrast Europa – *kraj lat dziecińczych*, krytyka kosmopolityzmu Telimeny i Hrabiego).
- Motyw tęsknoty za ojczyzną jest obecny także w innych tekstach romantycznych, np. w wierszu C.K. Norwida *Moja piosenka* [II].
- Utwór Norwida powstał w 1854 r. W tym czasie już od kilkunastu lat Norwid przebywał poza granicami kraju.

- Wiersz jest osobistym wyznaniem emigranta, wyrazem tęsknoty *Do kraju tego* osoby mówiącej (każda strofa kończy się wyznaniem *Tęskno mi, Panie...*).
- Adresatem wypowiedzi jest Bóg.
- Obraz ojczyzny – kraju wytęsknionego – jest wyidealizowany:
 - szacunek dla pracy i jej efektów;
 - religijność;
 - szacunek dla praw natury;
 - jednoznaczny system wartości, czytelny kodeks etyczny (tak – nie);
 - przedstawienie charakterystycznych dla Polski zachowań (podnoszenie chleba, pozdrowienia).

Podsumowanie

W XIX w. bardzo wielu Polaków musiało emigrować. W utworach romantyków, np. Mickiewicza i Norwida, często pojawia się obraz tęsknoty za ojczyzną, ponieważ nostalgię łagodzi pamięć o utraconym kraju. Tęsknota za ojczyzną sprawia, że utracony kraj staje się największą wartością dla emigranta. W utworach przedstawiono wyidealizowany obraz ojczyzny zapamiętanej z przeszłości, dominuje kult swojskości. Na utrwalaony w utworach obraz kraju wpływają emigracyjne doświadczenia obu twórców (samotność, wyobcowanie, brak akceptacji w środowisku emigracyjnym, konflikty wśród emigrantów). Tym samym przedstawianie w utworach obrazu kraju ojczystego pełni terapeutyczną funkcję powrotu do ojczyzny.

Zadanie 7.

Praca jako pasja człowieka. Omów zagadnienie na podstawie *Lalki* Bolesława Prusa. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Plan wypowiedzi

Wprowadzenie – osadzenie zagadnienia w kontekście literackim i filozoficznym

- Egzystencja każdego człowieka zależy od pracy wykonywanej osobiście lub przez inne osoby.
- Praca może być pasją, źródłem życiowej satysfakcji, nadawać sens ludzkiej egzystencji, ale też być udręką, cierpieniem, jeśli nie daje pracującemu i jego rodzinie możliwości utrzymania się lub bywa formą wyzysku.
- Stosunek do pracy jest jednym z kryteriów oceny człowieka w utworach literackich powstałych pod wpływem filozofii pozytywistycznej.
- W utworach polskiego pozytywizmu praca to jeden z głównych motywów artystycznych.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście historycznoliterackim i filozoficznym

Teza: dla niektórych bohaterów *Lalki* Bolesława Prusa praca jest życiową pasją i realizacją ambicji, a sposób ukazania tych postaci wynika z pozytywistycznych idei pracy organicznej.

Argumenty

- Powieść Bolesława Prusa wśród wielu bohaterów unikających wysiłku i żyjących na koszt innych (np. Łęccy, Krzeszowski, Starski) ukazuje także przykłady osób, dla których praca jest nie tylko źródłem utrzymania, lecz także sposobem na odkrycie sensu życia i realizacją pasji (np. Wokulski, Rzecki, Ochocki).
- Każdy z bohaterów, dla których praca jest realizacją pasji, należy do grupy idealistów ceniących wartości wyższe niż posiadane dobra, pozycję społeczną czy wygodne życie.
- Dla Stanisława Wokulskiego, głównego bohatera powieści, jedną z najważniejszych wartości była wiedza i idea wynalazczości, która miała zmieniać świat na lepszy; Wokulski marzył o zdobyciu wykształcenia i pracy naukowej, jednak okoliczności historyczne pokrzyżowały jego plany – nie podjął studiów w Szkole Głównej, ponieważ wziął udział w powstaniu styczniowym, w konsekwencji czego został zesłany na Syberię; wysiłki, które podjął po powrocie do Warszawy, służą zdobyciu majątku, aby zyskać przychylność ukochanej kobiety, jednak bohater wciąż marzy o podjęciu pracy nad nowymi wynalazkami.
- Niejednoznaczne zakończenie losów bohatera umożliwia snucie domysłów, że po przeżyciu zawodu miłosnego wyjechał on do Paryża, aby zagłębić się w pracy naukowej i wraz z naukowcem Geistem prowadzić badania nad metalem lżejszym od powietrza.
- Drugą stroną wysiłków Wokulskiego jest działanie na rzecz społeczeństwa zgodnie z teorią organiczną, według której społeczeństwo to rodzaj organizmu, w którym poszczególne organy zależą od siebie, a działania jednostek decydują o stanie całego organizmu; zgodnie z takim założeniem Wokulski wspiera Wysockiego, Mariannę i Węgiełka, którym daje możliwość utrzymania się z własnej pracy.
- Oddanym swojej pracy bohaterem jest także Ignacy Rzecki, przedstawiciel romantycznego pokolenia wierzącego w sens walki narodowowyzwoleńczej; Rzecki pracuje jako subiekt w sklepie Wokulskiego i jest pracownikiem sumiennym i uczciwym; to właśnie dzięki Rzeckiemu sklep funkcjonuje dobrze, mimo że jego właściciel nie bywa tam często.
- Swoją pasję naukową realizuje Ochocki – nietypowy arystokrata, który od bywania na salonach woli pracę w swoim laboratorium, gdzie konstruuje coraz to nowsze wynalazki.
- Bohaterowie realizujący swoje pasje i traktujący pracę jako cel swojego życia nie zdobywają uznania w oczach otoczenia, zwłaszcza przez mieszczaństwo i arystokrację są traktowani jako dziwacy, którymi można gardzić.

Podsumowanie

- Dla bohaterów *Lalki*: Wokulskiego, Rzeckiego, Ochockiego, praca to pasja nadająca sens ich życiu.
- Każdy z bohaterów realizuje swoją pasję w inny sposób, ale każdy z nich poświęca się jej, nie dbając o zysk.
- Szacunek dla pasji mają jedynie podobni idealisci, a ograniczeni lub egoistyczni przedstawiciele otoczenia odnoszą się do nich z lekceważeniem.
- Sposób ukazania idei pracy jako istotnej wartości wynika z pozytywistycznej filozofii: teorii organicznej Herberta Spencera i utylitaryzmu Johna Stuarta Milla.

Zadanie 8.

Kreacja postaci inteligenta. Omów zagadnienie na podstawie *Wesela* Stanisława Wyspiańskiego. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Plan wypowiedzi

Wprowadzenie – osadzenie zagadnienia w kontekście historycznoliterackim

- Inteligenci to przedstawiciele warstwy społecznej żyjącej z pracy umysłowej. Do tej grupy tradycyjnie zaliczano nauczycieli, prawników, lekarzy, artystów czy dziennikarzy. Ponieważ ta warstwa wykształciła się ostatecznie w XIX w., wielu bohaterów utworów modernistycznych należy do inteligencji. Potwierdzeniem mogą być utwory Stanisława Wyspiańskiego i Stefana Żeromskiego.
- Premiera sceniczna *Wesela* odbyła się w 1901 r. Wyspiańskiego zainspirowało wesele Lucjana Rydla, poety i dramaturga, a więc inteligenta, z Jadwigą Mikołajczykową, chłopką z podkrakowskich Bronowic. Na weselu spotkali się reprezentanci odmiennych środowisk – znane osobistości życia literackiego i artystycznego z Krakowa oraz członkowie wiejskiej społeczności z Bronowic. W dramacie autor ukazał sytuację narodu pod koniec XIX w. i pokazał postawy Polaków wobec idei narodowowyzwoleńczych. Ukazując polskie społeczeństwo, zaprezentował m.in. wielowymiarowy portret inteligentów.
- Opowiadanie Stefana Żeromskiego *Rozdzióbią nas kruki, wrony...* ukazało się w 1895 r. Autor przedstawił w nim tragiczny wymiar powstania styczniowego skazanego na klęskę i społeczne niezrozumienie.

Propozycja rozwinięcia w kontekście teoretycznoliterackim i społecznym

Teza: pisarze młodopolscy, kreując literackie portrety polskich inteligentów, często uwzględniają ich stosunek do walki o wolność ojczyzny.

Argumenty

- Przedstawiciele inteligencji w *Weselu*:
 - Pan Młody (pierwowzór – Lucjan Rydel) – młodopolski dramaturg i poeta, zaprzyjaźniony z Kazimierzem Przerwą-Tetmajerem, zafascynowany wsią;
 - Gospodarz (pierwowzór – Włodzimierz Tetmajer) – malarz, pisarz, polityk, miłośnik polskiej wsi i ludowej kultury;
 - Poeta (pierwowzór – Kazimierz Przerwa-Tetmajer) – poeta;
 - Dziennikarz (pierwowzór – Rudolf Starzewski) – redaktor krakowskiego konserwatywnego dziennika „Czas”, znany z głoszenia poglądów politycznych obozu konserwatywnego w Galicji i pesymistycznych ocen przeszłości Polski.
- Obraz inteligentów otrzymujemy zarówno w scenach realistycznych (głównie w akcie I i niektórych scenach z aktu III), w których bohaterów charakteryzują ich rozmowy, wybory, decyzje i czyny, a także w scenach symbolicznych (akt II), w których bohaterom realnym ukazują się zjawy:
 - Dziennikarzowi – Stańczyk;
 - Poecie – Rycerz;
 - Panu Młodemu – Hetman;
 - Gospodarzowi – Wernyhora.
- Kreacja inteligentów w *Weselu*:
 - pozostają pod wpływem modnej w Młodej Polsce chłopomanii (wieś jako miejsce, w którym można znaleźć receptę na obawy końca wieku i dekadentkie nastroje; przekonanie o szczególnych wartościach ludowej kultury, podziw dla moralnej postawy chłopów i ich siły fizycznej);
 - traktują wieś jako arkadyjską przestrzeń do życia (*Niech na całym świecie wojna, /byle polska wieś zaciszna, /byle polska wieś spokojna*), nie starają się poznać prawdy o chłopach i ich życiu, mimo częstych wizyt na wsi;
 - ze względu na szlacheckie pochodzenie i wykształcenie powinni stanąć na czele narodu i poprowadzić go do walki o odzyskanie niepodległości (jeden z narodowych mitów o przywódczej roli szlachty, a więc także inteligencji wywodzącej się ze szlachty);
 - marzą o zbrojnym powstaniu, pragną wielkich czynów;
 - są uśpieni, bierni, tkwią w marazmie, nie potrafią się z niego wydobyć;
 - brakuje im chęci działania, są słabi, pogrążeni w apatii;
 - mają trudności z porozumieniem się z chłopami, są wobec nich nieufni, odczuwają obcość.

- Stosunek inteligentów do chłopów wskazuje, że społeczeństwo jest podzielone (*każden sobie rzepekę skrobie*), a na skomplikowane relacje między chłopami a inteligencją wpływają wydarzenia z przeszłości, zwłaszcza rzeź galicyjska – powstanie chłopskie (nazywane rabacją), do którego doszło w 1846 r. na terenach zachodniej Galicji. W czasie tego zrywu chłopci pod wodzą m.in. Jakuba Szeli wystąpili przeciwko szlachcie głównie w celu zniesienia pańszczyzny. Powstanie sprowokowali Austriacy, którzy chcieli w ten sposób zapobiec powstaniu narodowemu. Rabacja galicyjska miała bardzo krwawy charakter.
- Odmienność stosunek do idei narodowowyzwoleńczych ma główny bohater opowiadania Stefana Żeromskiego *Rozdziób nas kruki, wrony...* – szlachcic, inteligent Andrzej Borycki, występujący pod pseudonimem Szymon Winnych.
- Borycki należał do aktywnych członków konspiracji antycarskiej, brał czynny udział w powstaniu styczniowym, zachęcał do walki swoich towarzyszy, był bardzo honorowy. Z czasem uświadomił sobie, że powstanie upadnie, jednak mimo poczucia klęski wypełniał swoje zobowiązanie, dostarczając broń uczestnikom powstania.
- Pewnego razu, gdy przemyczał broń dla oddziałów powstańczych, został złapany przez rosyjski patrol i ciężko pobity.
- Autor w opisie śmierci cierpiącego bohatera posłużył się naturalizmem.

Podsumowanie

Kreując literackie portrety polskich inteligentów, Wyspiański i Żeromski ukazali ich stosunek do walki o wolność ojczyzny. Żeromski przedstawił wywodzącego się ze szlachty powstańca, który mimo wątpliwości i świadomości upadku powstania do końca czynnie w nim uczestniczy i ginie, walcząc o wolność. Z kolei autor *Wesela* ukazał inteligentów pragnących wielkich czynów i marzących o powstaniu, jednak pogrążonych w apatii, słabych, pozbawionych chęci działania.

Zadanie 9.

Literatura o niszczeniu życia jednostek i narodów. Omów zagadnienie na podstawie znanych ci fragmentów *Drogi donikąd* Józefa Mackiewicza. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Plan wypowiedzi

Wprowadzenie – osadzenie zagadnienia w kontekście historycznoliterackim

- Pisarze wielokrotnie podejmowali temat niszczenia życia jednostek i narodów. Szczególnie często temat interesował pisarzy w XX w., na co wpłynęły doświadczenia związane z systemami totalitarnymi.
- W opublikowanej w 1955 r. powieści *Droga donikąd* Józef Mackiewicz opisał sowiecką okupację wschodnich terenów II Rzeczypospolitej, życie mieszkańców na tych terenach oraz różne postawy wobec okupanta. Autor wykorzystał w utworze swoje doświadczenia życiowe (w czasie wojny mieszkał i pracował na Kresach, m.in. w Kownie i Wilnie; nie chciał podporządkować się władzom sowieckim) oraz wyraził swoje antykomunistyczne poglądy.
- Własne doświadczenia wykorzystał również Gustaw Herling-Grudziński, który w wydanej w 1951 r. utworze *Inny świat* zawarł wspomnienia z przymusowego pobytu w sowieckim obozie pracy w latach 1940–1942.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literackim

Teza: obaj pisarze ukazują niszczenie życia jednostek i narodów przez systemy totalitarne.

Argumenty

- Akcja powieści *Droga donikąd* dzieje się w latach 1940–1941 na wschodnich terenach II Rzeczypospolitej, które po wybuchu II wojny światowej dostały się pod okupację sowiecką. Pisarz przedstawił realistyczny obraz totalitarnej rzeczywistości – negatywne aspekty sowieckiej okupacji.
- W utworze ukazano codzienną egzystencję ludzi, którym ustrój totalitarny niszczy życie:
 - wielu podporządkowuje się władzy totalnej, dostosowuje się do sowieckiej rzeczywistości, np. donoszą na innych chociażby za takie zachowania, jak brak entuzjazmu na apelu na cześć Stalina;
 - pochodzący z rodziny ziemiańskiej przyjaciel głównego bohatera – Karol – z antykomunisty staje się komunistycznym agitator, przez co odwraca się od niego przyjaciel – Paweł;
 - ci, którzy próbują walczyć z systemem, ponoszą klęskę, np. antykomunista Tadeusz ginie w zasadzce.
- Wyjątkowa jest postawa głównego bohatera, Pawła, który wolał pracować jako drwal, woźnica, a nawet przemysłnik (przed wojną był dziennikarzem), byleby nie podporządkować się władzy; nie uległ bolszewizmowi, próbował z nim walczyć; posiadał wewnętrzny system etyczny, nie akceptował współpracy Karola z sowietami, nazywał go kanalią.
- Wybór takiej postawy spowodował, że Paweł czuł się coraz bardziej samotny, otaczała go atmosfera niechęci, a nawet wrogości, został zepchnięty na margines „oficjalnego” życia. Zagrożony aresztowaniem, wybrał ucieczkę.
- Mackiewicz ukazał także niszczenie narodu polskiego, upadek dotychczasowej cywilizacji, sowietyzację polskich Kresów.
- Potwierdzeniem krytycznego stosunku Mackiewicza do komunizmu jest metaforyczny tytuł powieści *Droga donikąd*.
- Również inni twórcy ukazują destrukcyjny wpływ systemów totalitarnych. Niszczenie życia jednostek i narodów przez system komunistyczny w czasach II wojny światowej przedstawił Gustaw Herling-Grudziński w utworze *Inny świat*.
- W powieści autor przedstawił zachowania więźniów w sowieckim łagrze na północy kraju, w Jercewie. Łagier stanowi miniaturę państwa totalitarnego – stalinowskiego Związku Radzieckiego.
- Łagier nie służy wymierzaniu sprawiedliwości, lecz zniszczeniu osobowości człowieka, przekształceniu go w niewolnika, człowieka, który będzie posłuszny.

- Aby zniszczyć człowieka, stosowano różne metody, np.:
 - procesy i wyroki sądowe opierały się na fałszywych zarzutach;
 - w obozie nie obowiązywały prawa i nie szanowano godności człowieka;
 - więźniów zmuszano do katorżniczej pracy z niewystarczającym wyżywieniem;
 - więźniów torturowano psychicznie i fizycznie.
- Wpływ pobytu w łagrach na więźniów:
 - walcząc o przetrwanie, starają się przetrwać kosztem innych, nie przestrzegają dekalogu (świat odwróconego dekalogu);
 - są obojętni i okrutni wobec słabszych (np. pozbywają się z brygady słabszych osób), nie odczuwają współczucia i litości wobec nich;
 - donoszą na współwięźniów;
 - nie przestrzegają norm moralnych – rabują i mordują współwięźniów;
 - przedmiotowo traktują kobiety, dopuszczają się okrutnych gwałtów.
- Tylko niektórzy więźniowie walczą o swoją godność. Aby ją ocalić, są gotowi nawet na śmierć (np. historia Kostylewa, który opalał sobie rękę, by nie pracować dla państwa totalitarnego, a w końcu popełnił samobójstwo).
- System totalitarny niszczył nie tylko jednostki, lecz także całe narody, ponieważ doprowadzał do zerwania istniejące dotychczas więzi między ludźmi.

Podsumowanie

W obu utworach autorzy przedstawili niszczenie jednostek i narodów przez totalitarny system komunistyczny. W utworze *Droga donikąd* ukazano wiele epizodów ilustrujących groźbę życia w tym czasie, komunistyczną rzeczywistość, jej absurdy, zakłamanie, anormalność, komunistyczną „drogę donikąd”. Totalitarna władza niszczyła ludzi, by ukształtować nowego człowieka – *homo sovieticus* (człowieka radzieckiego). Większość bohaterów poddaje się, jednak pisarze ukazują też tych, którzy nawet za cenę życia bronią swojej godności, są wierni dotychczasowym wartościom.

Zadanie 10.

Groteskowa reinterpretacja motywu tańca. Omów zagadnienie na podstawie *Tanga* Sławomira Mrożka. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Plan wypowiedzi

Wprowadzenie – osadzenie zagadnienia w kontekście kulturowym

- Taniec jest motywem kulturowym obecnym w wielu epokach, ponieważ jest wieloznaczny (może wyrazić treści ukryte, metaforyczne lub symboliczne).
- W dziejach kultury taniec pełnił rozmaite funkcje, np. sakralną jako sposób kontaktu z bóstwem i oddawania czci, alegoryczną jako odzwierciedlenie wyobrażeń o świecie i ludzkim życiu, a także rozrywkową jako wyraz ekspresji człowieka.
- W literaturze polskiej motyw tańca stanowił często odzwierciedlenie problematyki dzieła literackiego, w metaforyczny sposób ujmując idee utworu.

Propozycja rozwinięcia w kontekście teoretycznoliterackim i społecznym

Teza: groteskowa scena tańca zawarta w scenie finałowej dramatu może być odczytana w odniesieniu do chocholego tańca w scenie finałowej *Wesela* Stanisława Wyspiańskiego, jako ukazanie relacji między inteligencją a ludem.

Argumenty

- Tytułowe tango w dramacie Sławomira Mrożka to wywodzący się z kultury latynoamerykańskiej taniec, który w XX w. rozpowszechnił się w Europie; w chwili pojawienia się na gruncie europejskim uchodził za nieprzyzwoity ze względu na skojarzenia z seksualnością; dla pokolenia reprezentowanego przez średnie pokolenie bohaterów – Stomila i Eleonorę – tango było symbolem ich młodzieńczego buntu i zerwania z dotychczasową mieszczańską obyczajowością.
- W scenie finałowej tango tańczy prymitywny i arogancki Edek z wujem Eugeniuszem, przedstawicielem inteligencji biernie poddającej się prostackiej sile.
- Tango jest symbolem triumfu brutalnej, prymitywnej siły nad inteligencją popadającą w marazm i pogrążoną w kryzysie.
- Scena finałowa ma, podobnie jak wiele innych w dramacie, charakter groteskowy: jest karykaturalna i absurdalna, wywołuje sprzeczne przeżycia estetyczne, efekt komiczny łączy się z tragizmem (Edek tańczy tango nad ciałem Artura, którego chwilę wcześniej zabił); karykaturalność, absurd i przerysowanie postaci oraz sytuacji odzwierciedlają zmiany prowadzące do destrukcji istniejącego porządku moralnego i społecznego.
- Scena tanga zamykająca utwór wyraża jedną z głównych idei utworu, podobnie jak symboliczny chocholi taniec w dramacie młodopolskim *Wesele* Stanisława Wyspiańskiego.
- Zarówno w *Weselu*, jak i w *Tangu* sceny tańca zamykają utwór. W ten sposób autorzy wyrazili swoje poglądy na temat stanu świadomości współczesnego sobie społeczeństwa: Polaków przełomu XIX i XX w. w *Weselu* i inteligencji połowy XX w. w *Tangu*.
- W obu utworach taniec jest oceną społecznych postaw i zawiera prognozę na przyszłość.

- Poprzez symbol chocholego tańca Wyspiański stwierdził, że polskie społeczeństwo pogrąża się w marazmie i nie ma woli działania, jednak w symbolice krzaku róży owiniętym słomą na zimę czai się nadzieja na przyszłość; natomiast w dramacie Mrożka ukazany jest obraz świata pogrążającego się w absurdzie, w którym zwycięża brutalny i prymitywny Edek, przedstawiciel klasy społecznej zdobywającej władzę, podczas gdy słabi i bezwolni przedstawiciele inteligencji tracili właściwą hierarchię wartości, a swoją postawą polegającą na fałszywie pojmowanej nowoczesności doprowadzili do degeneracji wartości i chaosu etycznego.

Podsumowanie

- Stanisław Wyspiański w *Weselu* do wyrażenia idei dramatu wykorzystał jeden z najpopularniejszych nurtów artystycznych Młodej Polski – symbolizm. Z kolei Sławomir Mrożek świat swojego dramatu ukazał, wykorzystując groteskę – konwencję artystyczną popularną w połowie XX w.
- W obu dramatach skonfrontowane i poddane ocenie są dwie grupy społeczne: inteligencja i lud.
- Wykorzystanie w scenie finałowej motywu tańca dowodzi, że wiele motywów artystycznych ulega reinterpretacji, odczytaniu na nowo, z perspektywy innych czasów, innych procesów społecznych oraz odmiennych konwencji artystycznych.

1.2. Zagadnienia związane z literaturą, ze sztuką lub z językiem

Zadanie 11.

Na czym polega uniwersalność biblijnych przypowieści? Omów problem, analizując obraz Rembrandta *Powrót syna marnotrawnego* oraz wybraną przypowieść.

Rembrandt, *Powrót syna marnotrawnego*, Państwowe Muzeum Ermitaż, Petersburg, lata 60. XVII w.

Przykładowa realizacja zadania

Plan wypowiedzi

Wprowadzenie

- Przypowieści, zwane inaczej parabolami, to charakterystyczne dla Biblii formy literackie, których celem było przekazanie odbiorcom skomplikowanych zagadnień moralnych i praw rządzących ludzką egzystencją.
- Przypowieści mają charakter dydaktyczny – ich głównym celem jest pouczenie odbiorcy.

Rozwinięcie zagadnienia

Teza: przypowieści biblijne mają charakter uniwersalny, ponieważ odzwierciedlają prawidłowości rządzące życiem człowieka, ukazują typowe postawy i uczą.

Argumenty

- Obraz Rembrandta *Powrót syna marnotrawnego* jest malarskim wyobrażeniem sceny z biblijnej przypowieści; artysta przedstawił moment, w którym tytułowy syn klęczy przed ojcem w postawie pokory, uniżenia, ale i nadziei; ojciec przytula klęczącego i obejmuje go rękoma; wygląd syna świadczy o jego przeżyciach – głodzie, nędzy i poniżeniu, jedna jego stopa jest bosa, na drugiej widać rozpadający się but; obie postacie ukazane są na pierwszym planie i oświetlone, pozostałą część płótna okrywa cień; z boku został umiejscowiony drugi syn, który nie jest w stanie pogodzić się z sytuacją.
- Dzieło Rembrandta świadczy o uniwersalności przypowieści, która stała się jego inspiracją, ukazuje psychologiczne aspekty zarówno namalowanej sceny, jak i całej opowiedzianej historii; postawa ojca wyraża miłość, akceptację, ulgę i wybaczenie, postać syna znamionuje ukorzenie się przed ojcem, niemą prośbę o litość i ufność; postawy bohaterów odzwierciedlają typowo ludzkie zachowania i postawy: rodzicielską cierpliwość i ufność zbuntowanego dziecka, które postanowiło żyć według własnego pomysłu i poniosło porażkę, a po bolesnych doświadczeniach powraca do rodzinnego domu.
- Biblijna przypowieść o synu marnotrawnym zawarta w Ewangelii świętego Łukasza uczy, czym jest wybaczenie, i ukazuje nie tylko relację między ojcem a synami, lecz także wyjaśnia odbiorcom istotę Bożego miłosierdzia.
- Przypowieści biblijne dzięki schematycznej fabule i ubóstwu realiów zwracają przede wszystkim uwagę na prawidłowości rządzące ludzkim życiem, uczą właściwych postaw i ponadczasowych wartości.
- Uniwersalne znaczenie ma również przypowieść o miłosiernym Samarytaninie, która wyjaśnia istotę miłosierdzia i poucza, jak należy postępować wobec każdego potrzebującego bez względu na to, kim on jest; tytułowy Samarytanin jako jedyny ulitował się nad znajdującym się w krytycznej sytuacji człowiekiem, którego obojętnie minęli ci, którzy przede wszystkim powinni mu pomóc.

- Dowodem na ponadczasowość przypowieści jest obecność we współczesnej polszczyźnie związków frazeologicznych „miłosierny samarytanin” oraz „syn marnotrawny”, służących do charakteryzowania postaw obecnych w relacjach międzyludzkich.

Podsumowanie

- Przypowieści o synu marnotrawnym oraz o miłosiernym Samarytaninie, podobnie jak inne zawarte w Nowym Testamencie, ukazują uniwersalne postawy, takie jak miłosierdzie, bezgraniczna rodzicielska miłość i nadzieja na wybaczenie.
- O ponadczasowości przypowieści świadczy fakt, że stanowią one inspirację dla artystów różnych epok, czego dowodem jest m.in. obraz Rembrandta *Powrót syna marnotrawnego*.
- Uniwersalność przypowieści potwierdzają także obecne we współczesnym języku i często używane frazeologizmy, które mają swoje źródło w parabolicznych opowieściach zawartych w Ewangeliach.

Zadanie 12.

Przedstaw motyw marzyciela dążącego do realizacji ideałów. W odpowiedzi uwzględnij analizę sceny przedstawionej na obrazie oraz odwołaj się do greckiego mitu i innego wybranego tekstu literackiego.

Pieter Bruegel, *Pejzaż z upadkiem Ikara*, Królewskie Muzeum Sztuk Pięknych, Bruksela, ok. 1557 r.

Przykładowa realizacja zadania

Plan wypowiedzi

Wprowadzenie

- Idealiści, marzyciele, fantaści to zwykle osoby, które nie znajdują zrozumienia w otoczeniu, a ich dążenie do realizacji celów innych niż przyziemne spotyka się z krytyką lub obojętnością.
- Cele marzycieli mogą mieć rozmaity charakter: osiągnięcia sportowe przekraczające możliwości przeciętnego człowieka, wynalazki i odkrycia naukowe czy doświadczenie czegoś niezwykłego, jak ekstremalna podróż. Jednak droga do ich zrealizowania bywa podobna i polega na upartym dążeniu do celu i niekiedy lekceważeniu zagrożenia.

Rozwinięcie zagadnienia

Teza: motyw marzyciela jest obecny w utworach literackich i innych tekstach kultury od starożytności po czasy współczesne, a postać dążąca do realizacji pragnień, nawet za cenę klęski, odzwierciedla ukryte marzenia większości ludzi, czego przykładem są grecki mit o Ikarze oraz jego malarska interpretacja – obraz Pietera Bruegla *Pejzaż z upadkiem Ikara*.

Argumenty

- Grecki mit o Ikarze ukazuje nieposłusznego, pewnego siebie młodzieńca, który wbrew radom rozumnego ojca decyduje się na podjęcie próby osiągnięcia tego, czego nikt nie doświadczył – uniesienia się ku Słońcu, a swoją pychę i brak pokory przypłacił utratą życia; Ikar utrwalił się w kulturze jako symbol marzyciela, który ponosi klęskę, podążając wbrew głosom rozsądku za ideałami.
- Obraz *Pejzaż z upadkiem Ikara* obrazuje scenę, w której tytułowy Ikar nie zajmuje naczelnego miejsca, ponieważ na pierwszym planie malarz ukazał pracującego na polu oracza, nieco dalej – pasterza pilnującego owiec, w tle uwidocznił morze i płynące po nim okręty, a na horyzoncie – zamglone góry i miasto; dopiero po uważniejszym przyjrzeniu się można dostrzec nogi tonącej postaci i ptasie pióra sugerujące, że wcześniej były one skrzydłami.

- Ukazana na obrazie scena pozwala stwierdzić, że losy lekkomyślnej jednostki dążącej do realizacji niezwykle wysokich pragnień nie znajdują zrozumienia i współczucia w świecie, w którym podstawą egzystencji jest codzienna ciężka praca; tę sytuację można także interpretować jako niemożność dostrzeżenia idealistów i ich dążeń w rzeczywistości, która przytłacza nadmiarem zwykłych, banalnych, ale niezbędnych czynności; na obrazie Bruegla Ikar ginie niezauważony, bo każdy skupia się na wykonywaniu swoich obowiązków.
- Przykładem idealisty – marzyciela jest także bohater *Lalki* Bolesława Prusa – Wokulski¹, który od wczesnej młodości marzy o pracy w laboratorium nad wynalazkami mogącymi uczynić świat lepszym; bohater pragnie zdobyć wykształcenie, nieustannie czyta i wydaje większość zarobionych pieniędzy na książki, co dla osób z jego otoczenia stanowi powód do drwin i złośliwości; relację bohatera z otoczeniem symbolizują m.in. sytuacje: odpowiedź na rzucone wyzwanie przez jednego z uczestników konspiracyjnego spotkania w postaci brawurowego skoku z Nowego Zjazdu oraz wydobywanie się z piwnicy bez drabiny wśród kpin współpracowników.
- Wokulski w swoich dążeniach jest osamotniony, nie może zrealizować naukowych ambicji ze względu na udział w powstaniu styczniowym, czego konsekwencją było zesłanie na Syberię.
- Kolejną przeszkodą utrudniającą realizację marzeń jest romantyczna miłość do bezdusznej arystokratki, która gardzi uczuciami kupca i nie dostrzega jego walorów duchowych.
- Bohater znajduje uznanie jedynie w oczach idealistów podobnych do niego – naukowca Ochockiego oraz szalonego wynalazcy Geista.

Podsumowanie

- Marzyciele i idealisci decydują się na czyny, które nie znajdują uznania w otoczeniu. Ikar uwidoczniiony na obrazie ginie niezauważony przez nikogo, a Wokulski od czasów młodości jest wyszydzany.
- W dążeniach do realizacji ideałów są zwykle osamotnieni i skazani na klęskę z powodu oryginalności swoich pragnień.
- Bohaterowie kierujący się ideałami i dążący do realizacji szalonych marzeń są ulubionymi postaciami z utworów literackich, filmów i innych tekstów kultury, ponieważ uosabiają pragnienia wielu ludzi, są nieprzeciętni i oryginalni.

Zadanie 13.

Na podstawie zamieszczonego plakatu oraz wybranego utworu literackiego scharakteryzuj cele i środki służące propagandzie.

Socrealistyczny plakat propagandowy z lat 50. XX w., projekt Witold Chmielewski, 1951 r.

Przykładowa realizacja zadania

Plan wypowiedzi

Wprowadzenie

- Wielokrotnie w dziejach świata pojawiały się momenty, w których władza posługiwała się propagandą i manipulacją, aby utrzymać swoją pozycję oraz w celu narzucenia wygodnych dla siebie poglądów.
- W XX w. propagandą na dużą skalę posługiwały się władze państw totalitarnych lub mających cechy totalitarne, zwłaszcza Związek Radziecki i faszystowskie Niemcy; w Polsce propaganda była chętnie wykorzystywana m.in. w czasach kształtowania się władzy socjalistycznej w latach 50. XX w.

¹ Inne przykłady do wyboru: Konrad z *Dziadów* cz. III Adama Mickiewicza, Kordian z dramatu Juliusza Słowackiego.

- Służącą dezinformacji propagandę można odnaleźć zarówno w literaturze, tekstach prasowych, jak i w przekazach wizualnych – na plakatach, obrazach i w rzeźbach; w celach propagandowych wykorzystuje się także spektakle teatralne oraz filmy fabularne i dokumentalne.

Rozwinięcie zagadnienia

Teza: celem propagandy jest przede wszystkim zmanipulowanie odbiorców i narzucanie im postaw oraz poglądów, a tym samym podporządkowanie ich sprawującym władzę; środki służące propagandzie to m.in. uproszczenia i oddziaływanie na emocje, co demaskuje powieść George’a Orwella *Rok 1984*.

Argumenty

- Plakat zaprojektowany przez Witolda Chmielewskiego jest jednym z typowych polskich materiałów propagandowych z lat 50. XX w.; jego będący **sloganem** tytuł zachęca młodych ludzi do pomocy władzy w umacnianiu systemu socjalistycznego na wsi; plakat przedstawia młodą uśmiechniętą kobietę na maszynie rolniczej; postać umieszczona na pierwszym planie promieniuje szczęściem; jej strój stanowi mundur charakteryzujący młodych ludzi zrzeszonych w socjalistycznych organizacjach młodzieżowych, co symbolizuje zwłaszcza czerwony krawat; w tle można zauważyć ukazane w jasnych, promiennych barwach pole i traktor.
- Plakat przemawia środkami typowymi dla propagandy: **uproszczeniem** (zaangażowanie w budowę socjalizmu na wsi daje szczęście i spełnienie), działa na **emocje** (jasne barwy, budząca sympatię i niosąca nadzieję na lepsze postać na pierwszym planie), jest **sugestywny** (po niedawno zakończonej wojnie mieszkańcy zrujnowanego kraju pragną nadziei na lepsze życie).
- Utwór literacki, którego jednym z istotniejszych problemów są propaganda i mechanizmy, jakimi oddziałuje ona na odbiorcę, jest powieść George’a Orwella *Rok 1984*; autor odsłania w swoim utworze językowe sposoby manipulacji; język propagandy nazwał nowomową (ang. *newspeak*) – to określenie na stałe weszło do języka.
- Bohater powieści – Winston Smith – pracuje w Departamencie Archiwów Ministerstwa Prawdy totalitarnego państwa Oceania, a jego głównym zajęciem jest przekształcanie istniejących tekstów na język nowomowy, aby również te powstałe dawniej całkowicie podporządkować władzy.
- Nowomowa oznacza oficjalny język państwa Oceanii, którego zadaniem nie jest przekazywanie prawdziwego obrazu rzeczywistości, nie służy on też ani komunikacji, ani dostarczaniu informacji, ale stanowi narzędzie manipulacji i zniewalania społeczeństwa; celem narzucania społeczeństwu określonych schematów językowych jest przejęcie kontroli nad myślami, poglądami, sterowanie życiem jednostek, w efekcie także doprowadzenie do zachowań mechanicznych, zależnych jedynie od woli rządzących.
- Środki językowe służące nowomowie to: słownictwo nacechowane emocjonalnie, wyrazy oceniające, szablony i schematy frazeologiczne, slogany i frazesy, ubóstwo leksykalne i wyrażenia eufemistyczne.

Podsumowanie

- Propaganda jest obecna w różnych rodzajach przekazu, np. plakacie, przez który oddziałuje zarówno obrazem, jak i jak słowem (sloganem, hasłem propagandowym), czego przykładem jest plakat z lat 50. zachęcający młodzież do uczestnictwa w upowszechnianiu socjalistycznej władzy na wsi.
- Mechanizmy działania propagandy w państwie totalitarnym obnaża George Orwell w powieści *Rok 1984*.

Zadanie 14.

W jaki sposób teksty kultury przedstawiają ludzi samotnych? Wnioski wyprowadzone z analizy obrazu Edwarda Hoppera odnieś do wybranego utworu literackiego.

Edward Hopper, *Pokój w Nowym Jorku*, Sheldon Memorial Art Gallery, Lincoln, 1932 r.

Przykładowa realizacja zadania

Plan wypowiedzi

Wprowadzenie

- Samotność to zjawisko poddawane analizie przez psychologów, socjologów oraz przedstawiane przez artystów różnych dziedzin.
- Samotność bywa ujmowana jako stan niepożądany, niosący cierpienie, ale także jako wyzwanie i szansa.
- Człowiek może być samotny z wyboru lub jego alienacja jest wynikiem splotu życiowych okoliczności.

Rozwinięcie zagadnienia

Teza: malarstwo oraz teksty literackie często przedstawiają samotność jako stan ograniczający, niszczący psychikę człowieka, czego przykładem są dzieła amerykańskiego artysty Edwarda Hoppera, jednak w niektórych utworach można spotkać się z innym ujęciem stanu odosobnienia – ukazaniem go jako szansę na znalezienie w sobie siły do działania.

Argumenty

- Obraz Hoppera *Pokój w Nowym Jorku* jest jednym z przykładów dzieł artysty przedstawiających samotność w dużym mieście; obraz ukazuje wnętrze pokoju i dwoje ludzi siedzących obok siebie, ale zdecydowanie samotnych; postacie nie patrzą na siebie, nie czuje się między nimi bliskości, mężczyzna wpatruje się w gazetę, ubrana w czerwoną suknię kobieta siedząca bokiem do pianina uderza jednym palcem w klawisz; czerwień sukni można odczytać jako głębokie uczucie zderzone z obojętnością mężczyzny ubranego w urzędowy strój.
- Nostalgiczna scena na obrazie ma charakter statyczny, zawiera niedopowiedzenie, sugeruje niepokój i niezaspokojone pragnienia emocjonalne.
- Ukazany na obrazie motyw samotności jest tożsamy z cierpieniem przeżywanym przez bohaterów, którzy znajdują się w jednym pomieszczeniu, lecz duchowo osobno.
- Postacią samotną, dla której odosobnienie może być szansą, jest Konrad – bohater dramatu Adama Mickiewicza *Dziady* cz. III; w *Prologu* pogrążony we śnie bohater przeżywa wewnętrzną walkę o jego duszę, w jego wnętrzu przemawia Anioł przekonujący go, że samotność w carskim więzieniu jest dla niego zadaniem i szansą („samotność mędrców mistrzyni”), dzięki której może on znaleźć w sobie duchową siłę.
- Konrad nie wykorzystuje swojej szansy, wygłoszony w scenie II (Improwizacja) monolog zaczyna od słów „Samotność. Cóż po ludziach?”; bohater gardzi innymi ludźmi, czuje się wybrańcem, kimś przekraczającym ludzką miarę, dla kogo jedynie natura i Bóg mogą być partnerami w twórczości; pogrążony w samotności, czujący wzdętą dumę dla innych Konrad popada w bluźnierstwo i traci szansę, jaką dało mu odosobnienie.
- Przeciwwstawieniem postawy Konrada jest inny bohater dramatu Mickiewicza – ks. Piotr, który z kolei cechuje się pokorą i ufnością wobec Boga; ks. Piotr zostaje wynagrodzony wizją niosącą nadzieję na pojawienie się wybawcy narodu o tajemniczym imieniu 44.

Podsumowanie

- Teksty kultury ukazują stan samotności jako cierpienie i stan wyniszczający (obraz Hoppera) lub jako moment próby, z której można wyjść zwycięsko (jak ks. Piotr) lub ponieść klęskę (Konrad).
- Różnica między omówionymi postaciami polega na ich sytuacji: postacie z obrazu znajdują się na wolności, przebywają razem w jednym pomieszczeniu, ale mimo to sprawiają wrażenie samotnych, bohaterowie *Dziadów* to więźniowie, którzy przebywają w odosobnieniu sam na sam ze sobą i z własną duszą.

Zadanie 15.

Jaką funkcję w dziełach artystycznych pełnią symbole? Wyjaśnij, odwołując się do fragmentu artykułu Andrzeja Z. Makowieckiego oraz dwóch wybranych tekstów kultury, w tym przynajmniej jednego literackiego.

Wedle teorii poetyckiej popularnej na przełomie wieków, symbol wypowiadać ma to właśnie, co trudno wyrażalne i nieokreślone. Będą to przede wszystkim stany i nastroje podświadome, stanowiące odbicie duszy powszechnej. Symbol nie nazywający, ale sugerujący owe stany musi być narzędziem ekspresji pośredniej, podsuwającej pewne nastroje uczuciowe i zachęcającej odbiorcę do „współodczuwania”, bez dociekania nawet źródła tych nastrojów i przeżyć.

Andrzej Z. Makowiecki, *Poezja Młodej Polski* [w:] tegoż, *Młoda Polska*, Warszawa 1981.

Przykładowa realizacja zadania

Plan wypowiedzi

Wprowadzenie

- Symbol jest jednym ze środków artystycznego wyrazu obecnym w różnych dziedzinach sztuki.
- Symbolem nazywa się pojedynczy motyw lub zespół motywów, który oprócz znaczenia dosłownego (mniej istotnego) ma znaczenie ukryte, wyraża treści niejasne, niejednoznaczne, odczuwane, często należące do sfery metafizycznej.

Rozwinięcie zagadnienia

Teza: artyści różnych epok chętnie posługują się symbolami, pozostawiają odbiorcy przestrzeń do odczytywania różnych znaczeń lub wskazują na zjawiska niepoddające się jednoznacznej interpretacji.

Argumenty

- Fragment artykułu Makowieckiego odnosi się do funkcji symbolu w epoce modernizmu, kiedy uznano, że artysta najlepiej i najbardziej właściwie może wyrazić swoje przemyślenia i odczucia przez motywy symboliczne.
- Makowiecki twierdzi, że modernistyczna teoria poezji zakłada wyrażanie tego, co niewyraźne, odzwierciedlanie trudnych do zdefiniowania stanów emocjonalnych i przeżyć religijnych.
- Autor zwraca uwagę na działanie symbolu polegające na sugerowaniu stanów i nastrojów zamiast dosłownego ich nazywania.
- Znaczącą rolę symbole odgrywały w epoce baroku w malarstwie i literaturze zawierającej motyw marności (*vanitas*).
- Przykład takiego zastosowania symbolu zaprezentował Philippe de Champaigne na obrazie właśnie o tytule *Vanitas*, na którym znajdują się charakterystyczne dla tego czasu motywy: czaszka sugerująca znikomość ludzkiego życia, klepsydra oznaczająca nieubłagany upływ czasu, kwiat (tulipan), który cieszy swoim pięknem przez krótki moment, zanim zacznie więdnąć.
- Wywodzący się ze starotestamentowej Księgi Koheleta motyw marności miał przez elementy symboliczne uświadomić odbiorcy, jak krótkie i przemijające jest jego życie, a wszelkie piękno jest zapowiedzią nieuchronnej śmierci.
- Wyrażanie niejednoznacznych treści i budowanie nastrojów dzięki symbolom było charakterystyczne dla literatury i sztuki Młodej Polski, czego przykładem jest symboliczny dramat Stanisława Wyspiańskiego *Wesele*.
- W swoim utworze dramaturg wykorzystał różne rodzaje symboli: postaci (np. Upiór, Stańczyk, Rycerz), przedmioty (złoty róg, czapka z pawim piórem), miejsca (weselna chata) i sytuacje (chocholi taniec).
- Istotą symbolu jest możliwość różnorodnego odczytania, czego przykładem jest Chochół obnażający ukryte i tłumione emocje bohaterów, ich lęki i pragnienia, oznaczający w finałowej scenie stan martwoty i marazmu polskiego społeczeństwa, ale także nadzieję (okrywając krzak róży, sugeruje jej przyszłe odrodzenie, ożywienie).

Podsumowanie

- Przedstawione przykłady potwierdzają myśl Makowieckiego, że rolą symbolu jest ukazywanie treści ukrytych.
- W odniesieniu do malarstwa barokowego są to kwestie metafizyczne, dotyczące ludzkiego życia i jego przemijania.
- Celem zastosowania tak wielu symboli w dramacie Wyspiańskiego było ukazanie stanu świadomości polskiego społeczeństwa przełomu XIX i XX w., obnażenie narodowych mitów i ujawnienie różnorodnych nastrojów i pragnień ówczesnych Polaków.

Zadanie 16.

Jak artyści wykorzystują środki językowe do kreowania plastycznych obrazów literackich? Omów zagadnienie, odwołując się do przytoczonego fragmentu tekstu Edyty Gracz-Chmury oraz wybranego tekstu literackiego.

Edyta Gracz-Chmura

Pejzaż odchodzącego świata – „Miejsce” Andrzeja Stasiuka

Język opowiadania Stasiuka pełen jest różnorodnych środków stylistycznych, które nadają prozie funkcje poetyckie. Sprawiają również, że w wyobraźni czytelnika opisy pojawiają się na kształt onirycznych wizji. Do najciekawszych tropów poetyckich należą: metafory („fontanny syckiego śniegu”, „okrucy zdarzeń”); personifikacje („Czas jest kuszący”, „barok będzie szedł o lepsze z bizantyjskością”, „wilgoć najadła północne podwaliny”); porównania („nagość wygląda jak płatek zdartej skóry”, „wszystko cuchnęło jak jakiś szpital”, „belki niczym mumie”); czy liczne epitety, animizacje i animalizacje², jak chociażby: „grzbiety koni parowały tak samo jak godzinę wcześniej grzbiety ludzi”; „Dwie ciemne sylwetki koni wspinają się w górę stoku, za nimi mała postać człowieka. Ich kroki są tak samo znużone”. Autor z upodobaniem kontrastuje ze sobą obiekty wzniosłe, sakralne z językowymi prozaizmami: „ołtarz stał koślawo”, „tabernakulum z wyrwanymi drzwiczkami przypominało odrapaną skrzynkę”, „[ikony] tonęły w ciemnościach, spęczniałe od wilgoci”, „zapach wnętrza [cerkwi] był zapachem piwnicy”, „Twarz świętego Dymitra ciemniała [...], nagie ciało Adama przybierało bury odcień gliny”. Wiele opisów ma charakter sensualny. Czytamy, że „powietrze było gęste od balsamicznej woni, jakby materializacja świątyni dokonywała się w przestrzeni wszystkich zmysłów”, „zwielokrotniony echem stukot narzędzi odbijał się w dolinie”, „jasna fala toczyła się przez wypełnioną zbutwiałym zapachem nawę” czy że „można wejść, czuć na skórze dotyk, lecz wszystko przepływa między palcami”.

Niektóre opisy ruin cerkwi przypominają te znane z ballady romantycznej bądź powieści grozy, epatują wręcz romantycznym gotyccyzmem:

W miejscu, gdzie kiedyś wisiały dzwony, gnieździł się puszczyk. Jego nocne pohukiwanie stawiało pod znakiem zapytania realność istnienia świątyni. W pogodne księżycowe noce kopułki wyraźnie odcinały się na tle nieba. Nad koronami dębów i jesionów górowały żeliwne krzyże [45–46].

Edyta Gracz-Chmura, *Pejzaż odchodzącego świata – „Miejsce” Andrzeja Stasiuka* [w:] *Dzieje najnowsze w literaturze polskiej. Szkice o współczesnej poezji i prozie*, red. A. Buchała, Warszawa 2019.

² animalizacja (uzwierzęcenie) – środek stylistyczny nadający cechy zwierzęce osobom lub rzeczom [przyp. red.].

Plan wypowiedzi

Wprowadzenie

Wypowiedź literacka może być w różny sposób ukształtowana. Istotnym elementem kreowania plastyczności obrazów literackich, czyli żywego, barwnego kreowania rzeczywistości, jest stosowanie środków językowych. Pisarze wykorzystują całą gamę środków stylistycznych, np. epitetów, porównań, metafor, animizacji, personifikacji, by wykreować różne obrazy literackie.

Rozwinięcie zagadnienia

Teza: pisarze wykorzystują środki językowe, by wykreować różne obrazy literackie, zarówno realistyczne, jak i impresjonistyczne czy wręcz oniryczne.

Argumenty związane z tekstem danym w zadaniu (Edyta Gracz-Chmura, *Pejzaż odchodzącego świata – „Miejsce”* Andrzeja Stasiuka)

- Autorka analizuje język opowiadania *Miejsce* Andrzeja Stasiuka.
- Pisarz w opowiadaniu przedstawił sytuację odchodzenia w niepamięć miejsca kultu ważnego dla części osób.
- Stasiuk wykorzystał różnorodne środki stylistyczne, np. metafory, personifikacje, porównania, epitety, animizację.
- Cechą charakterystyczną języka opowiadania Stasiuka jest także zestawianie ze sobą obiektów wzniosłych, sakralnych z językowymi prozaizmami.
- Język niektórych opisów przypomina język romantycznych ballad czy powieści grozy.
- Wykorzystane przez pisarza środki stylistyczne nadają prozie funkcję poetycką, kreują oniryczne wizje, tworzą zmysłowe opisy.

Argumenty związane z innym przywołanym tekstem kultury (Władysław Reymont, *Chłopi*, t. 1, *Jesień*)

- W powieści została przedstawiona wiejska społeczność żyjąca na polskiej wsi pod koniec XIX w.
- Pisarz wykorzystuje różne metody pisarskie, np. realizm, naturalizm, impresjonizm.
- We fragmentach, w których dominuje impresjonistyczne obrazowanie (np. ukazanie krajobrazu wiejskiego wczesną jesienią), pisarz stosuje liczne porównania, wyrazy i wyrażenia przenośne, epitety, w tym metaforyczne, animizacje i personifikacje.
- Zastosowane środki językowe służą uchwyceniu chwili, utrwaleniu przemijającego momentu, nadają opisywanym zjawiskom przyrody cechy istot żywych, potęgują wrażenia barwne, odwołują się do zmysłów czytelnika (szczególnie zmysłu wzroku, słuchu i dotyku).

Podsumowanie

Wybór środków stylistycznych wpływa na plastyczność obrazu. Opisywany fragment rzeczywistości przemawia do wyobraźni, jest obrazowy, oddaje piękno świata. Zastosowane środki językowe nadają opisywanym rzeczom różne cechy, wpływają na zmysły czytelnika.

Zadanie 17.

W jakim celu użytkownicy mediów społecznościowych stosują hashtagi? Odpowiedz, odwołując się do tekstu Agnieszki Anny Niekrewicz oraz własnych doświadczeń komunikacyjnych.

Agnieszka Anna Niekrewicz

Od porządkowania do kreowania przekazu – komunikacja za pomocą hashtagów. Studium językoznawcze

Hashtagi (od ang. *hash* 'nazwa graficznego znaku #' + *tag* 'znacznik'; 'slogan') są stałym elementem współczesnej komunikacji w mediach społecznościowych *ex definitione*³ służącym do identyfikacji wiadomości na określony temat. Stanowią ciąg znaków poprzedzonych symbolem #, tworzących wyraz, liczbę, grupę wyrazów, niekiedy również zbitkę liter pozbawionych znaczenia, pełniący funkcję hiperłącza, które po naciśnięciu przenosi internautę do zbioru wypowiedzi werbalnych i/lub graficznych (zależnie od serwisu) oznaczonych tym samym hashtagiem, więc – przynajmniej częściowo – ze sobą powiązanych. W ten sposób ułatwiają odnalezienie tekstów na określony temat, służą grupowaniu wiadomości dotyczących tego samego problemu, a jeśli są wystarczająco popularne, dodatkowo zwiększają liczbę odsłon oznaczonego nimi wpisu w wyszukiwarkach mediów społecznościowych. [...]

Hashtagi są stałym elementem komunikacji [...] traktowanym przez wielu użytkowników jako niezbędna część postu (por. #hashtagmusibyc), nawet jeśli celem nadawcy nie jest zwiększenie zasięgu opublikowanej wypowiedzi. Z tej konstatacji wynika diametralna zmiana roli hashtagu, który – choć postrzegany jako wręcz obligatoryjny – przestał być traktowany jako narzędzie kategoryzacji semantycznej⁴ i agregacji⁵ rozmów na ten sam temat. Dla wielu użytkowników mediów społecznościowych jest po prostu środkiem współtworzącym przekaz, co coraz częściej oznacza także brak świadomości jego pierwotnej funkcji kategoryzacyjnej, ale oczywiście nie powoduje jej wykluczenia – dodanie znaku # tworzy bowiem automatycznie odnośnik do innych tekstów zawierających ten sam hashtag.

³ *ex definitione* (łac.) – co wynika z definicji (danego terminu), co jest prawdziwe na mocy przyjętego znaczenia (danej nazwy, danego określenia) [przyp. red.].

⁴ semantyczny – znaczeniowy [przyp. red.].

⁵ agregacja – łączenie się elementów w całość; też: stan skupienia tych elementów [przyp. red.].

Analiza budowy hashtagów [...] pozwoliła zidentyfikować 18 funkcji komunikacyjnych [...]: określanie/doprecyzowywanie tematu wypowiedzi, [...] podsumowanie wypowiedzi, [...] formułowanie wskazówek interpretacyjnych, wyrażenie emocji, manifestacja postaw, [...] wskazanie adresata, [...] określenie genezy wpisu, [...] zabawa słowem [...].

Wielość funkcji w połączeniu ze złożonością i różnorodnością form hashtagów świadczy o coraz częstszym zastępowaniu tendencji do precyzji wyszukiwania i ekonomiczności swobodnym kreowaniem miejsca hashtagu w obrębie postu internetowego. Ta swoboda czyni z hashtagów jednostki polifunkcjonalne⁶, zależne wyłącznie od intencji nadawcy, niepodporządkowane żadnym regułom poza formą zapisu. [...]

Agnieszka Anna Niekrewicz, *Od porządkowania do kreowania przekazu – komunikacja za pomocą hashtagów. Studium językoznawcze*, Gorzów Wielkopolski 2020.

Przykładowa realizacja zadania

Plan wypowiedzi

Wprowadzenie

Komunikacja elektroniczna intensywnie się zmienia, pojawiają się nowe elementy, modyfikowane są ich role. Jednym z ważniejszych wyróżników mediów społecznościowych są hashtagi. Początkowo były one wykorzystywane jako składnik nazwy kanałów tematycznych (zwanymi także pokojami) funkcjonujących w obrębie czatów. Z czasem zostały upowszechnione przez użytkowników serwisu Twitter do oznaczania wiadomości. Stały się słowami kluczowymi ułatwiającymi wyszukiwanie wypowiedzi.

Rozwinięcie zagadnienia

Teza: współcześnie użytkownicy mediów społecznościowych stosują hashtagi w różnych celach.

Argumenty związane z tekstem danym w zadaniu (Agnieszka Anna Niekrewicz, *Od porządkowania do kreowania przekazu – komunikacja za pomocą hashtagów. Studium językoznawcze*)

- Autorka wyjaśnia, czym są hashtagi (ciąg znaków poprzedzonych symbolem #, tworzących wyraz, liczbę, grupę wyrazów, niekiedy również zbitkę liter pozbawionych znaczenia).
- Wskazuje ich podstawową funkcję – hashtag pełni funkcję hiperłącza, które po naciśnięciu przenosi internautę do zbioru wypowiedzi słownych i/lub graficznych (zależnie od serwisu) oznaczonych tym samym hashtagiem.
- Hashtagi służą identyfikacji oraz ułatwiają odnalezienie wiadomości i tekstów na określony temat, a także grupowaniu wiadomości dotyczących tego samego problemu, więc – przynajmniej częściowo – ze sobą powiązanych.
- Hashtagi mogą też zwiększyć liczbę odsłon oznaczonego nimi wpisu w wyszukiwarkach mediów społecznościowych.

Argumenty potwierdzone przykładami własnych doświadczeń komunikacyjnych, np.:

- Stosowanie hashtagów w mediach społecznościowych.
- Ustosunkowanie się do argumentów autorki na podstawie własnych doświadczeń komunikacyjnych.
- Podanie przykładów znanych z mediów społecznościowych hashtagów służących identyfikacji wiadomości na określony temat, ułatwiających odnalezienie tekstów na określony temat, np. #zdalne, #matura2023.
- Podanie przykładów znanych z mediów społecznościowych hashtagów służących wyrażaniu emocji, manifestacji postaw, np. #niechcemiesie, #odwołajcieszkołyXD, #twitterowelekcyjepomocy.
- Ocena znaczenia hashtagów jako narzędzia komunikacji.

Podsumowanie

Funkcja hashtagów w mediach społecznościowych zmienia się. Już nie tylko służą identyfikacji wiadomości na określony temat, ale pełnią wiele innych funkcji (wskazanie funkcji dominujących wśród użytkowników mediów społecznościowych należących do grona osób znanych osoby mówiącej). Próba określenia kierunku rozwoju funkcji hashtagów.

Zadanie 18.

Jednostka w świecie totalitarnym. Omów zagadnienie na podstawie zamieszczonego poniżej materiału oraz wybranego tekstu kultury.

Czesław Miłosz

Który skrzywdziłeś

Który skrzywdziłeś człowieka prostego,
Śmiechem nad krzywdą jego wybuchając,
Gromadę błaznów koło siebie mając
Na pomieszanie dobrego i złego,

Choćby przed tobą wszyscy się skłonili,
Cnotę i mądrość tobie przypisując,
Złote medale na twoją cześć kując,
Radzi, że jeszcze jeden dzień przeżyli,

⁶ polifunkcjonalne – wielofunkcyjne [przyp. red.].

Nie bądź bezpieczny. Poeta pamięta
Możesz go zabić – narodzi się nowy.
Spisane będą czyny i rozmowy.

Lepszy dla ciebie byłby świt zimowy
I sznur, i gałąź pod ciężarem zgięta.

Washington D.C., 1950

Czesław Miłosz, *Który skrzywdziłeś* [w:] tegoż, *Poezje wybrane*, Wrocław 2013.

Przykładowa realizacja zadania

Plan wypowiedzi

Wprowadzenie – osadzenie zagadnienia w kontekście historycznoliterackim i politycznym

- Totalitaryzm to system rządów, w którym rządzący chcą kontrolować wszystkie przejawy życia obywateli. Cechami państwa totalitarnego są: oficjalna ideologia (np. faszyzm czy komunizm), monopol jednej partii, system policyjny (kontrola społeczeństwa z wykorzystaniem tajnych służb, przemoc i strach), ścisła kontrola środków masowego przekazu. Przykładem państw totalitarnych są III Rzesza i Związek Radziecki. Twórcy ukazali system totalitarny w wielu tekstach literackich. Niekiedy opisywali konkretny (historyczny) totalitaryzm i przedstawiali losy jednostki przykładowo w III Rzeszy czy Związku Radzieckim. W innych utworach pisarze, charakteryzując postawy jednostek wobec władzy totalitarnej, przedstawili fikcyjny obraz rządów totalitarnych. Na sposób przedstawienia rządów totalitarnych wpływają doświadczenia życiowe autorów. Na przykład Czesław Miłosz poznał zarówno rządy stalinowskie, jak i faszystowskie w czasie II wojny światowej. Obserwował również początki tworzenia komunistycznych rządów w powojennej Polsce. Wiersz *Który skrzywdziłeś* napisał w Stanach Zjednoczonych.
- George Orwell faszystowskie rządy totalitarne poznał, gdy jako dziennikarz obserwował wojnę domową w Hiszpanii. Efektem było wydanie w 1949 r. powieści *Rok 1984*.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literacko-kulturowym

Teza: autorzy przedstawiają różne postawy wobec totalitaryzmu, pokazują tych, którzy ulegli systemowi, oraz tych, którzy walczą z systemem. Twórcy ukazują również skutki różnych wyborów.

Argumenty związane z tekstem danym w zadaniu (Czesław Miłosz, *Który skrzywdziłeś*)

- Wiersz jest przykładem liryki zwrotu do adresata, osoba mówiąca zwraca się do dyktatora, posługuje się słownictwem wartościującym, silnie nacechowanym emocjonalnie („błazny”).
- Obraz systemu totalitarnego:
 - rządy dyktatora (kult jednostki);
 - nieuczciwa władza;
 - brak podstawowych zasad etycznych („pomieszanie dobrego i złego”);
 - wszechobecny strach, poczucie zagrożenia;
 - brak sprawiedliwości;
 - pogarda dla prostych, „zwykłych” ludzi.
- Różne postawy wobec totalitaryzmu.
- Charakterystyka współpracujących z rządami totalitarnymi („gromada błaznów”):
 - ze strachu lub dla korzyści popierają dyktatora;
 - pochlebcy (kują złote medale dla dyktatora);
 - potwierdzają nieprawdę („Cnotę i mądrość tobie przypisując”).
- Postawa poetów:
 - dają świadectwo prawdzie;
 - nie boją się stracić życia.
- Charakterystyka osoby mówiącej w wierszu:
 - stoi po stronie sprawiedliwości;
 - krytykuje dyktatora;
 - ostrzega go (grozi mu);
 - wierzy w upadek totalitaryzmu i zwycięstwo sprawiedliwości.

Argumenty związane z innym tekstem kultury (George Orwell, *Rok 1984*)

- Akcja dzieje się w Londynie, który jest głównym miastem Pasa Startowego Jeden, trzeciej pod względem zaludnienia prowincji Oceanii; w państwie funkcjonuje system czterech ministerstw (Prawdy, Miłości, Pokoju, Obfitości).
- W utworze, w konwencji fantastyki, ukazano rządy totalitarne; potwierdzeniem wykorzystania fantastyki mogą być nowy język – nowomowa – czy teleekrany, które do emitowania programów, ale też do śledzenia obywateli.
- Antyutopijny charakter powieści (przedstawienie społeczeństwa przyszłości zorganizowanego w taki sposób, że wolność jednostki jest ograniczona przez całkowite podporządkowanie jej systemowi władzy).
- Obraz totalitaryzmu:
 - rządy dyktatora (Wielkiego Brata);

- rządy za pomocą strachu;
 - unifikacja (członkowie Partii noszą takie same ubrania);
 - stała inwigilacja („zwykła” policja i Policja Myśli, teleekran);
 - wprowadzenie nowego języka – nowomowy;
 - oddziaływanie na obywateli wszechobecnymi hasłami, propaganda;
 - główne zasady, za pomocą których władza rządzi w państwie: wojna, niewola, ignorancja.
- Postawa jednostki wobec totalitaryzmu w utworze Orwella:
 - główny bohater, Winston Smith, jest pracownikiem Ministerstwa Prawdy, członkiem Partii;
 - początkowo buntuje się przeciwko systemowi, zakochuje się, chce wstąpić do Bractwa;
 - totalitarne rządy (propaganda, manipulacja, nowomowa) powodują, że przyzwyczaił się do istniejących zasad, zaczął posługiwać się językiem propagandy, propagandowymi sloganami, utracił zdolność samodzielnego myślenia, kierował się oficjalną propagandą, bał się.

Podsumowanie

Pisarze przedstawiają różne postawy wobec rządów totalitarnych. Miłosz charakteryzuje ludzi, którzy ulegli sile systemu, poddali się, ale ukazuje też takich, którzy nawet za cenę życia są gotowi walczyć z niesprawiedliwością. W wierszu noblisty można dostrzec romantyczną wiarę w siłę i moc poezji. Orwell w swojej powieści ukazał bohatera, który podporządkował się władzy totalitarnej. Wymowa pesymistyczna utworu jest zgodna z poetyką antyutopii.

Zadanie 19.

Jaką funkcję pełnią kolokwialne określenia? Odpowiedz, odwołując się do tekstu Elżbiety Skorupskiej-Raczyńskiej oraz własnych doświadczeń komunikacyjnych.

Elżbieta Skorupska-Raczyńska

Grosz do grosza... O określeniach pieniądza w polszczyźnie

Stosunek do pieniędzy bywa bardzo osobisty i emocjonalny, o czym świadczą liczne ich kolokwialne nazwy, zarówno określające środki płatnicze ogółem, jak np. wręcz serdeczne: *bejsy, flo, hajc, hajsiwo, kaszanka, mamona, maniana, mońce, papa, pitosy, sara, siopa, sosiwo, szmalec, szpek* itp. (nawiązujące m.in. do codziennego, pospolitego, najprostszego jedzenia), ich odpowiedników o niewielkich walorach, czyli drobnych, stąd pejoratywne, np. *klepce, moniaki* czy *wszaki* itp., jak i szczegółowo, między innymi w wypadku monet o wartości 1 złoty – *zyl* czy 1 euro – *eurak*.

Kolokwializacja nazw monet dotyczy również wyjątkowych obiektów, a takim jest zapewne złota pięciorublowa moneta, będąca w obiegu w Rosji, w latach 1897–1911, o wadze 4,3 g, średnicy 18,5 mm, ze stopu o składzie: 90% złota i 10% miedzi. Na jej awersie umieszczono podobiznę z profilu cara Mikołaja II (jak czytamy w *Wielkiej Ilustrowanej Encyklopedii Powszechnej*: „Mierna inteligencja i słaby charakter”) wraz z legendą, zaś na rewersie godło Rosji, czyli wizerunek dwugłowego orła (z herbem Moskwy i Orderem Świętego Andrzeja). Moneta nazywana jest potocznie i żartobliwie *świnką*, jako że – zgodnie z obiegowym przekazem – za pięć rubli można było kupić utuczoną, ładną, młodą, żywą świnię. Moneta bita była w Sankt Petersburgu, a została rozpowszechniona w milionach sztuk, z których do dziś dochowało się niewiele, co podnosi atrakcyjność i wartość numizmatyczną *świnki*.

Elżbieta Skorupska-Raczyńska, *Grosz do grosza... O określeniach pieniądza w polszczyźnie* [w:] *tejże, Półgębkiem w pół słowa... Leksyka typowych i nietypowych miar, wag i wartości*, Gorzów Wielkopolski 2019.

Przykładowa realizacja zadania

Plan wypowiedzi

Wprowadzenie

We współczesnej polszczyźnie są obecne różne style funkcjonalne, takie jak styl urzędowy, naukowy czy publicystyczny. W sytuacjach prywatnych, nieoficjalnych, w codziennych rozmowach posługujemy się stylem potocznym. Stosujemy go przede wszystkim w komunikacji ustnej, w rozmowach i nieoficjalnych wypowiedziach, ale także w tekstach pisanych, np. prywatnych listach, e-mailach, pamiętnikach. Charakterystyczną cechą stylu potocznego są kolokwializmy, czyli wyrazy i wyrażenia stosowane tylko w stylu potocznym.

Rozwinięcie zagadnienia

Teza: kolokwializmy pozwalają nam wyrazić emocje (są silnie nacechowane emocjonalnie), a także umożliwiają obrazowe, plastyczne nazywanie elementów rzeczywistości.

Argumenty związane z tekstem danym w zadaniu (Elżbieta Skorupska-Raczyńska, *Grosz do grosza... O określeniach pieniądza w polszczyźnie*)

- Autorka podaje przykłady kolokwializmów określających pieniądze.
- Kolokwializmami możemy określić zarówno ogólne nazwy pieniędzy, np. *bejsy, mamona*, jak i nazwy szczegółowe, np. *zyl* czy *eurak*.
- Określenia kolokwialne umożliwiają nam wyrażenie bardzo osobistego i emocjonalnego, często wręcz serdecznego stosunku do pieniędzy, np. *kaszanka, szmalec*. Nawiązują one m.in. do codziennego, pospolitego, lubianego jedzenia.

- Kolokwializmy pozwalają nam też wyrazić negatywne emocje, np. w odniesieniu do środków płatniczych o niewielkich walorach, czyli potocznie *drobniakach*, np. *klepce*, *moniaki* czy *wszaki*.
- Inną funkcją kolokwialnych określeń jest obrazowe, plastyczne nazywanie elementów rzeczywistości, czego przykładem jest potoczna nazwa złotej pięciorublowej monety – *świnka*.
- Nazwa ta podkreśla jej dawną wartość, kiedy to za pięć rubli można było kupić utuczoną, ładną, młodą, żywą świnię.

Argumenty potwierdzone przykładami własnych doświadczeń komunikacyjnych, np.:

- Potwierdzenie argumentów autorki na podstawie własnych doświadczeń komunikacyjnych – podanie innych kolokwialnych określeń pieniędzy i określenie ich funkcji.
- Podanie przykładów innych potocznych nacechowanych emocjonalnie, np. *mamusia*, *synuś*, *pracuś*.
- Podanie przykładów wyrażenia obrazowo, dosadnie nazywających rzeczywistość, np.: *mieć muchy w nosie*, *złota rączka*.
- Wskazanie innych funkcji pełnionych przez określenia kolokwialne, np. ułatwianie skrótowego przekazywania informacji, np. *komórka* zamiast *telefon komórkowy*, *ogólniak* zamiast *liceum ogólnokształcące*, *warzywniak* zamiast *sklep warzywny*, umożliwianie unikania powtórzeń (liczne synonimy), np. *gadać*, *trajkotać*, *paplać*, *nawijać*, *ględzić*.

Podsumowanie

Obecność we współczesnej polszczyźnie różnych odmian stylistycznych umożliwia nam dostosowanie środków językowych do odbiorcy, do sytuacji, do tematu wypowiedzi, a także celu, który chcemy osiągnąć. Odmiany stylistyczne pozwalają nam wyrazić daną myśl na wiele różnych sposobów. Typowe dla stylu potocznego określenia kolokwialne, dostosowane do sytuacji komunikacyjnej (prywatne rozmowy, nieoficjalne wypowiedzi), ułatwiają nie tylko wyrażenie emocji, zarówno negatywnych, jak i pozytywnych, lecz także umożliwiają skrótowe przekazywanie informacji, powodują, że nasza wypowiedź jest barwniejsza, bardziej plastyczna.

Zadanie 20.

Jakie wyobrażenia miejsc dzieciństwa oraz stosunku do nich można odnaleźć w tekstach kultury? Omów zagadnienie, odwołując się do podanego wiersza Jarosława Iwaszkiewicza⁷ oraz wybranego tekstu kultury.

Jarosław Iwaszkiewicz

Odwiedziny miejsc ulubionych w młodości

Wilgotne, zimne i grożące deszczem
Przepływają obłoki – jesienne łabędzie.
Przychodzę tutaj znowu, by zobaczyć jeszcze,
Czy mnie ten zmarły obraz bardzo wzruszać będzie.

Bez smutku i bez żalu oglądam strumienie,
Gdzieśmy niegdyś gromadnie roili się nadzy,
Ściernie runię porośnię, zagaje, kamienie,
Drzewa w górę wyśmigłe, ścieżki, drogi, miedze.

Dom chyli się do końca, dąb schnie od wierzchołka,
Ogród w las się zamienił, a woda w szuwary,
Gdzie dawniej staw szeroki, dziś wilgotna łąka,
Každy kąt teraz cichszy, obcy, bardziej szary.

Woda płynąca rzeczki uniosła widoki
Dawniejsze, na swej szklistej powłoce odbite,
Nic nie zostało z tego – tylko te obłoki
Zawsze w stado pierzaste i pierzchliwe zbite.

Przeminęło. Zamknięte. Skończone. Na wieki!
Nie wstrzymuję tej wody. Odpływa, odchodzi,
Niechże bieży, gdzie giną wszystkie, wszystkie rzeki,
Stary świat się pochylił, inny dzień się rodzi.

I kiedy, obcy tutaj, przemierzam ugory,
Patrzę, jak las świerkowy śpi w zielonym futrze,
Niżeli dawną miłość, wyblakłe ubiory,
Wolę ten wiatr dzisiejszy i myśli o jutrze.

Jarosław Iwaszkiewicz, *Odwiedziny miejsc ulubionych w młodości*, z cyklu *Elegie* [w:] tegoż, *Wiersze*, t. I, Warszawa 1977.

⁷ Jarosław Iwaszkiewicz (1894–1980) – poeta, współtwórca grupy poetyckiej Skamander, zadebiutował w 1919 r.

Plan wypowiedzi

Wprowadzenie – osadzenie zagadnienia w kontekście egzystencjalnym

Dzieciństwo to okres, który wielu dorosłych wspomina z rozrzewnieniem, ponieważ zwykle jest to czas szczęścia, bez troski, radości. Zapewne dlatego powroty do miejsc dzieciństwa są częstym tematem w tekstach kultury. Osoby dorosłe (bohater, narrator, podmiot liryczny) po latach wspominają miejsca dzieciństwa, z nostalgią mówią o minionych czasach.

W tekstach kultury można odnaleźć różne wyobrażenia miejsc dzieciństwa oraz stosunku do nich osób mówiących.

Rozwinięcie w kontekście literacko-kulturowym

Teza: niektóre osoby mówiące wspominają z nostalgią miejsca dzieciństwa, ale żyją dniem dzisiejszym, inni miejsca dzieciństwa cenią wyżej niż obecne miejsce zamieszkania.

Argumenty związane z tekstem danym w zadaniu (Jarosław Iwaszkiewicz, *Odwiedziny miejsc ulubionych w młodości*)

- Ukazanie rzeczywistego miejsca („Przychodzę tutaj”, „Przemierzam ugory”).
- Wspominane miejsce – krajobraz wiejski (ściernie, miedze, ugory).
- Wspomnienie ulubionego miejsca radosnych zabaw.
- Poczucie przemijania miejsca („dom chyli się do końca, dąb schnie od wierzchołka”).
- Świadomość zmian, które zaszły w obrazie miejsca dzieciństwa („ogród w las się zamienił”, „gdzie dawniej staw szeroki, dziś wilgotna łąka”).
- Świadomość ustępowania miejsca nowemu („Stary świat się pochylił, inny dzień się rodzi”).
- Osoba mówiąca nie czuje smutku i żalu, chociaż czuje się obco („każdy kąt teraz [...] obcy”, „obcy tutaj”).
- Dostrzega zmiany, które zaszły w miejscu jego dzieciństwa, jego przemijanie, ale akceptuje to („Nie wstrzymuję tej wody”).
- Osoba mówiąca żyje dniem dzisiejszym („inny dzień się rodzi”, „wolę ten wiatr dzisiejszy i myśli o jutrze”), patrzy w przyszłość („myśli o jutrze”).
- Kontrast między przeszłością a dniem dzisiejszym podkreśla słownictwo („dawniej” – „dziś”, „dawna miłość” – „wiatr dzisiejszy”).
- Zmienność czasu podkreśla nagromadzenie czasowników (np. „odpływa”, „odchodzi”, „bieży”), które dynamizują wypowiedź.

Argumenty związane z innym tekstem kultury (*Epilog Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza)

- Wspomnienie kraju lat dzieciństwa, który został utracony.
- Obraz miejsca dzieciństwa wspominany, utrwalony we wspomnieniach.
- Miejsce dzieciństwa ukazane jako:
 - miejsce szczęśliwych przeżyć, chwil,
 - miejsce bezpieczne, dobrze znane,
 - zamieszkałe przez serdecznych i bliskich ludzi,
 - kraj ludzi szczerych, wiernych, prawdziwie kochających.
- Miejsce dzieciństwa wspominane przez emigranta.
- Podmiot mówiący wypowiada się w imieniu własnym („gdziem rzadko płakał”, „rad bym”) i zbiorowości („nasz”, „nas”).
- Tęskni, chce wrócić do kraju lat dzieciennych, przynajmniej myślami („Te kraje rad bym myślami powitał”).
- Miejsce dzieciństwa ceni wyżej niż obecne miejsce zamieszkania.
- Idealizuje i sakralizuje miejsce dzieciństwa („Nie zaburzony błędów przypomnieniem”).
- Ma poczucie przynależności („tak on był nasz własny”).

Podsumowanie

Adam Mickiewicz napisał *Pana Tadeusza* na emigracji, w czasach zaborów, natomiast Jarosław Iwaszkiewicz żył i tworzył w odrodzonej Polsce. Doświadczenia osobiste (emigracja – życie w wolnym kraju) i historyczne (niewola narodowa – odzyskanie niepodległości) wpłynęły na różnice w obrazie miejsc dzieciństwa i stosunek podmiotu mówiącego do nich.

2

Wypracowania

Wypracowanie 1

Zadanie 21. 0–35 pkt

Napisz wypracowanie.

- W pracy rozważ **problem** podany w temacie.
- W rozważaniach przedstaw **argumenty**, odwołując się do **utworów literackich** wskazanych w temacie oraz do wybranego **kontekstu** – kontekst wybierz spośród następujących: historycznoliterackiego, literackiego, biograficznego, kulturowego, mitologicznego, biblijnego, religijnego, historycznego, filozoficznego, egzystencjalnego, politycznego, społecznego.
- Jednym z utworów literackich musi być **lektura obowiązkowa**.
- W wypracowaniu przedstaw **swoje zdanie** i je **uzasadnij**.
- Twoja praca powinna liczyć co najmniej **500 wyrazów**.

Temat

Symbol – pojedynczy motyw lub zespół motywów występujący w dziele, który jest znakiem treści głęboko ukrytych i niejasnych, mający za zadanie kierować ku nim myśl czytelnika. Odbiór symbolu wymaga dwustopniowej interpretacji semantycznej: zlokalizowania określonej całości (postaci, przedmiotu, sytuacji, zdarzenia, fabuły) w obrębie świata przedstawionego utworu i rozpoznania w owej całości wykładnika znaczeń zaszyfrowanych.

(M. Głowiński, T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński, *Słownik terminów literackich*, Wrocław 2007)

Rozważ, jaką funkcję w utworach literackich pełni symbol. Punktem wyjścia rozważań uczyn przywołaną definicję.

W pracy odwołaj się do:

- wybranej lektury obowiązkowej,
- utworów literackich z dwóch różnych epok,
- wybranych kontekstów.

Przykładowe wskazówki odnoszące się do rozwinięcia tematu

Wstęp

- W jakich sytuacjach ludzie posługują się symbolami?
- Dlaczego twórcy literatury różnych epok sięgają po symbole?
- W jaki sposób symbol wzbogaca przekazanie treści i możliwość ich odczytania przez odbiorcę?
- Jak zastosowanie symboliki wpływa na sposób kreacji świata przedstawionego w utworach?
- Co oznacza stwierdzenie, że dzięki wprowadzonej do utworu symbolice można wyrazić treści głęboko ukryte?
- Jaką postawę przyjmuje czytelnik wobec dzieła, w którym treści niejasne są wyrażone poprzez symbole?
- Jakie zagadnienia szczególnie często były wyrażane w literaturze w sposób symboliczny?

Rozwinięcie na podstawie lektury obowiązkowej

Dramat Wyspiańskiego *Noc listopadowa* – symbolika odnosząca się do kwestii narodowych

- W jaki sposób epoka, w której powstał dramat, wpłynęła na sposób przekazu treści?
- Czym był symbolizm jako kierunek artystyczny?
- Do jakich wydarzeń historycznych nawiązuje tytuł utworu?
- Jakie znaczenie mają one dla późniejszych pokoleń?
- Na jakich planach rozgrywa się akcja utworu?
- Którzy bohaterowie należą do planu rzeczywistego?
- Kto reprezentuje plan mitologiczny?
- Jakie znaczenia były przypisywane tym postaciom w mitologii?
- Do jakiego odczytania przesłania utworu prowadzi zestawienie spotkania spiskowców z dialogiem Kory i Demeter?
- Co symbolizuje motyw ziarna w wypowiedzi Kory rozmawiającej z Demeter w planie mitologicznym?
- Jakie wydarzenia z planu realnego przeplatają się z rozmową bogiń?
- Jak znaczenie ukryte motywu ziarna zostaje rozwinięte w rozmowie Kory z Joanną (*Wieki i lata, co przyjdą, żyć będą ziaren tych treści*)?
- Jakie znaczenie w mitologii ma Atena, a jakie – Ares?
- Co do interpretacji zawartych w utworze sytuacji wnosi wprowadzenie tych postaci?
- Jakie znaczenie w mitologii przypisywane jest Nike?
- Jak motyw tej bogini został ujęty w utworze?
- Jakie znaczenie ma sytuacja zaśnięcia różnych postaci Nike?
- Jakie wnioski na temat narodowego zrywu powstańczego wynikają z ukrytych pod symbolami znaczeń?

Zamiast dramatu Wyspiańskiego możesz wykorzystać przy realizacji tematu utwory, np.*:

- *Pieśń o Rolandzie*,
- Dante, *Boska komedia*,
- Adam Mickiewicz, *Dziady* cz. III,

- Juliusz Słowacki, *Lilla Weneda*,
- Cyprian Kamil Norwid, *Fortepian Szopena*,
- Stanisław Wyspiański, *Wesele*,
- Stefan Żeromski, *Rozdziobią nas kruki, wrony...*,
- utwory poetyckie Jana Kasprówicza (np. *Krzak dzikiej róży w Ciemnych Smreczynach*, *Dies irae*) lub Leopolda Staffa (np. *Kowal*).

* Wskazane utwory mogą być wykorzystane jako konteksty.

Propozycja wykorzystania utworów literackich z dwóch różnych epok

Poemat dygresyjny *Grób Agamemnona* Juliusza Słowackiego – symbolika odnosząca się do kwestii osobistych i narodowych (romantyzm)

- Jakie zagadnienia zostały przedstawione w początkowej części utworu?
- Do jakich skojarzeń prowadzi miejsce wskazane w tytule – ruiny nazywane grobowcem Agamemnona?
- W jaki sposób podmiot liryczny ukazuje swoją twórczość?
- Co symbolizują elementy przyrody składające się na sytuację liryczną: promień światła w grobowcu, dźwięki świerszczy?
- Jak podmiot liryczny ocenia swoje życie i twórczość?
- Co w dalszej części utworu symbolizują miejsca związane z historią starożytnej Grecji: Termopile i Cheronea?
- Jakie ukryte znaczenie ma przywołana postać Leonidasza?
- Do jakich wniosków skłaniają motywy „złotego pasa” i „czerwonego kontusza”?
- Co symbolizuje mityczna „koszula Dejaniry”?
- Jak można zinterpretować symboliczne sensy zdania: *Polsko! lecz ciebie błyskotkami łudzq! Pawiem narodów byłaś i papugq?*
- Do jakich kręgów tematycznych odnoszą się symbole w utworze Słowackiego?
- Jakie wnioski na temat własnych doświadczeń jako poety wyraził twórca poprzez symbole?
- Jak dzięki symbolice ocenił współczesnych sobie Polaków i ich postawę wobec kwestii narodowych?

Wiersz *Przesłanie Pana Cogito* Zbigniewa Herberta – symbolika odnosząca się do kwestii moralnych (literatura 2. poł. XX wieku)

- W jakich okolicznościach społeczno-politycznych powstał wiersz?
- Kim jest tytułowy Pan Cogito?
- Co symbolizuje jego miano?
- Co oznaczają w utworze postawa wyprostowana i na kolanach?
- Jakie znaczenie symboliczne mają w utworze przywołani bohaterowie eposów antycznych: Gilgamesz, Hektor, Roland?
- Jakie inne symbole w utworze odnoszą się do postawy moralnej człowieka?
- Na czym polega zawarty w utworze heroizm etyczny?
- W jaki sposób ta postawa wiąże się z motywami symbolicznymi?

Konteksty, które możesz wykorzystać w rozwinięciu pracy, np.:

- Symbolizm jako kierunek artystyczny modernizmu.
- Wydarzenia historyczne – powstanie listopadowe i okoliczności z nim związane (spiski, przywódcy, podłoże polityczne, postawy Rosjan itp.).
- Bohaterowie mitologii greckiej (pogłębione informacje o Nike, Demeter, Korze, Aresie, Atenie, Charonie).
- Wydarzenia z historii Polski – „złota wolność” szlachecka, upadek Rzeczypospolitej, powstanie listopadowe i jego upadek (spiski, przywódcy, podłoże polityczne, postawy Rosjan itp.).
- Biografia Juliusza Słowackiego (początkowa niechęć do jego utworów, udział poety w powstaniu listopadowym oraz jego poglądy w odniesieniu do tego wydarzenia).
- Romantyczna koncepcja historii.
- Romantyczny sposób kreowania świata w utworze literackim (np. emocjonalność, indywidualizm).
- Kultura europejska (bohaterowie eposów antycznych).
- Sytuacja polityczna w Polsce po II wojnie światowej.

Podsumowanie

- Do jakich kręgów tematycznych odnoszą się interpretowane utwory?
- Co uwydatniają wykorzystane w nich symbole?
- W którym z utworów symbolika wiąże się z refleksjami na temat własnego życia i twórczości, a w których warstwa symboliczna pogłębia odczytanie tematyki narodowej i moralnej?
- W jaki sposób symbole przyczyniają się do zróżnicowania kreacji świata przedstawionego w tekstach?
- Jakie dodatkowe znaczenia są uzyskane dzięki nim?
- Stwierdź, jakie uniwersalne znaczenie ma opowieść o człowieku, który mimo przeszkód i przeciwności losu dociera do zamierzonego celu.

Wypracowanie 2

Zadanie 22. 0–35 pkt

Napisz wypracowanie.

- W pracy rozważ **problem** podany w temacie.
- W rozważaniach przedstaw **argumenty**, odwołując się do **utworów literackich** wskazanych w temacie oraz do wybranego **kontekstu** – kontekst wybierz spośród następujących: historycznoliterackiego, literackiego, biograficznego, kulturowego, mitologicznego, biblijnego, religijnego, historycznego, filozoficznego, egzystencjalnego, politycznego, społecznego.
- Jednym z utworów literackich musi być **lektura obowiązkowa**.
- W wypracowaniu przedstaw **swoje zdanie** i je **uzasadnij**.
- Twoja praca powinna liczyć co najmniej **500 wyrazów**.

Temat

Rozważ, jaką funkcję w utworach literackich pełni mitologizacja.

W pracy odwołaj się do:

- wybranego utworu obowiązkowego,
- utworów literackich z dwóch różnych epok,
- wybranego kontekstu.

Przykładowe wskazówki odnoszące się do rozwinięcia tematu

Wstęp

- Co oznacza termin „mitologizacja”?
- Jakie zabiegi artystyczne czyni autor utworu, aby upodobnić świat przedstawiony lub jego elementy do mitu?
- Jakie aspekty ukazanej rzeczywistości może obejmować ten sposób kreacji?
- W jakich sytuacjach poeci i pisarze mogą dokonywać zabiegu mitologizacji?
- Co w ten sposób uzyskują?

Rozwinięcie na podstawie lektury obowiązkowej

Powieść historyczna *Potop* Henryka Sienkiewicza

- Jakie wydarzenia stanowią kanwę utworu?
- Którzy z bohaterów są wykreowani na miarę herosów antycznych?
- Jakie ich cechy decydują o wyjątkowości postaci?
- W czym przejawia się ich heroizacja?
- Jakie postawy uczestników wojny w obronie kraju zostały poddane mitologizacji?
- W jakich okolicznościach historycznych powstał *Potop*?
- Jaka była funkcja tego utworu oraz innych części Trylogii?
- W jaki sposób zastosowana w utworze mitologizacja przyczyniła się do podtrzymania narodowej tożsamości?

Zamiast powieści Henryka Sienkiewicza możesz wykorzystać przy realizacji tematu utwory, np.*:

- Eliza Orzeszkowa, *Gloria victis*,
- Stanisław Wyspiański, *Noc listopadowa*,
- Bruno Schulz, *Sklepy cynamonowe*.

* Wskazane utwory mogą być wykorzystane jako konteksty.

Propozycja wykorzystania utworów literackich z dwóch różnych epok

Wiersz *Fortepian Szopena* Cypriana Kamila Norwida (romantyzm)

- W jakich okolicznościach powstał wiersz Norwida?
- Kto jest jego bohaterem?
- W jakiej sytuacji znajduje się bohater liryczny?
- Do czego przyczynia się zestawienie sylwetki Szopena z bohaterami mitologii greckiej Orfeuszem i Pigmalionem?
- Jakie wnioski na temat sztuki i jej znaczenia wynikają z tego zestawienia?
- Jaki sens mają słowa zawarte w pierwszym wersie: *dni przedostatnie [...] Pełne jak Mit*?
- Jak podmiot liryczny ocenia muzykę Szopena?
- Kim dla „ja” lirycznego są artysta i jego dzieło?
- Co decyduje o uznaniu wielkości artystycznej twórcy?
- W jaki sposób to zagadnienie zostało ujęte w ostatniej części utworu?

Powieść *Chłopi* Władysława Stanisława Reymonta (Młoda Polska)

- Jaką rzeczywistość ukazuje powieść?
- Gdzie toczy się akcja utworu?
- Kim są bohaterowie?
- Jaka jest kompozycja powieści?
- O czym decyduje ukazanie jednego roku z życia chłopskiej społeczności?
- W jaki sposób został w utworze przedstawiony czas?
- Na czym polega bezczas historyczny?

- Jakie rytmy regulują życie bohaterów?
- W jaki sposób Reymont monumentalizuje swoich bohaterów?
- Jak na odczytanie utworu wpływa uczynienie bohaterem wiejskiej zbiorowości?
- W jakich sytuacjach bohaterowie zostali przedstawieni?
- Jakie znaczenie w odczytaniu głównego przesłania utworu ma ukazanie związku chłopów z ziemią?
- Które sceny szczególnie to uwydatniają?
- Jakie archetypiczne wzorce są reprezentowane przez bohaterów powieści?
- Które z wydarzeń, sytuacji, postaw mają uniwersalny charakter?
- Które sceny powieści przyczyniają się do wniosku o dokonanej w niej mitologizacji chłopskiej egzystencji?

Konteksty, które możesz wykorzystać w rozwinięciu pracy, np.:

- Geneza Trylogii.
- Historia Polski – w XVII w. i w 2. połowie XIX w.
- Biografia Chopina (etap paryski, śmierć kompozytora).
- Elementy symboliczne jako cechy twórczości poetyckiej Norwida.
- Mitologia grecka – pogłębienie informacji o historii Orfeusza i/lub Pigmaliona.
- Kierunki artystyczne Młodej Polski (naturalizm, symbolizm, realizm).
- Obraz Leona Wyczółkowskiego *Siewca* (kontekst artystyczny) lub inne dzieła malarskie w sposób uwznioślony przedstawiające prace na roli.

Podsumowanie

- Jakie obszary tematyczne ulegają mitologizacji w przedstawionych utworach?
- Do jakiego odczytania dzieła skłoniła odbiorcę mitologizacja?
- Jakie zabiegi posłużyły zmitologizowaniu elementów świata przedstawionego?
- Na czym polegają różnice w sposobie i funkcji dokonywania mitologizacji w poszczególnych dziełach?

Wypracowanie 3

Zadanie 23. 0–35 pkt

Napisz wypracowanie.

- W pracy rozważ **problem** podany w temacie.
- W rozważaniach przedstaw **argumenty**, odwołując się do **utworów literackich** wskazanych w temacie oraz do wybranego **kontekstu** – kontekst wybierz spośród następujących: historycznoliterackiego, literackiego, biograficznego, kulturowego, mitologicznego, biblijnego, religijnego, historycznego, filozoficznego, egzystencjalnego, politycznego, społecznego.
- Jednym z utworów literackich musi być **lektura obowiązkowa**.
- W wypracowaniu przedstaw **swoje zdanie** i je **uzasadnij**.
- Twoja praca powinna liczyć co najmniej **500 wyrazów**.

Temat

Motywy snu, marzenia, jak też wyrastająca z nich wizja zaświatów są bardzo często wyszukiwane w kreowaniu świata przedstawionego utworów literackich. [...] W literaturze konwencja senilna pozwala wprowadzać bohatera czy też przenieść akcję do wymyślanej przestrzeni, będącej często przestrzenią symboliczną, w której odbicie znajdują radości i troski przeżywane w życiu codziennym. Może być zatem projekcją dobrych i złych doznań, może mieć wymowę proroczą, zapowiadać jakieś wydarzenie. Wizję senilną literatura ukazuje jako okazję do spotkania z bliskimi zmarłymi, z bohaterami z przeszłości. Śnienie pozwala uciec od realnego tu i teraz lub, przeciwnie, stanowi wzmocnienie traum, jakie niesie codzienność czy też po prostu staje się jej projektowanym odbiciem.

(M. Kuran, *Sen, marzenie i zaświaty w literaturze – wprowadzenie do monografii* [w:] *Sen, marzenie, zaświaty w literaturze i kulturze*, t. 1: *Literatura*, red. M. Kuran, Łódź 2017)

Rozważ, jaką rolę odgrywa konwencja oniryczna w kreacji świata przedstawionego w literaturze. Punktem wyjścia rozważań uczyni przywołaną definicję.

W pracy odwołaj się do:

- wybranej lektury obowiązkowej,
- utworów literackich z dwóch różnych epok,
- wybranego kontekstu.

Przykładowe wskazówki odnoszące się do rozwinięcia tematu

Wstęp

- Określ, czym charakteryzuje się konwencja oniryczna. Czym jest sen?
- Co jest najważniejszą cechą literatury onirycznej?
- Co umożliwia zastosowanie oniryzmu w literaturze?
- Jakie funkcje oniryzmu zostały scharakteryzowane w przytoczonej definicji?

Rozwinięcie na podstawie lektury obowiązkowej

Tytułowe opowiadanie B. Schulza z tomu *Sklepy cynamonowe*

- Gdzie rozgrywają się wydarzenia opisane w opowiadaniu?
- Kim jest główny bohater?
- W jaki sposób odbiera świat?
- Jak jest kreowany świat przedstawiony w utworze?
- Jaką funkcję odgrywa stworzony przez pisarza świat?
- Jaki nastrój dominuje w utworze?
- Jak na ten nastrój wpływa konwencja oniryczna?
- Jakie elementy świata przedstawionego wpływają na kreację rzeczywistości z pogranicza jawy i snu?
- Zwróć uwagę na obecne w utworze elementy przeszłości, teraźniejszości i przyszłości, sposób przedstawienia pór roku, relacje między kolejnymi zdarzeniami.
- Jakim językiem posłużył się pisarz, by wykreować świat w opowiadaniach?

Zamiast opowiadania Schulza możesz wykorzystać przy realizacji tematu inne utwory, np.*:

- Jan Kochanowski, *Tren XIX*,
- William Szekspir, *Makbet*,
- Adam Mickiewicz, III cz. *Dziadów*,
- Bolesław Prus, *Lalka*,
- Fiodor Dostojewski, *Zbrodnia i kara*,
- Stanisław Wyspiański, *Wesele*,
- Franz Kafka, *Proces*,
- Michaił Bułhakow, *Mistrz i Małgorzata*.

* Wskazane utwory mogą być wykorzystane jako konteksty.

Propozycja wykorzystania utworów literackich z dwóch różnych epok

Tren XIX Jana Kochanowskiego (renesans)

- Kto śni?
- Kto przychodzi we śnie?
- Czego dotyczy wypowiedź głównej bohaterki?
- Jakie są relacje między snem a śmiercią w *Trenie XIX*?
- Jaką pozycję zajmuje ten tren w całym cyklu?
- Do przyjęcia jakiej postawy zachęca bohaterka snu?
- Jak ta postawa ma się wobec kryzysu światopoglądowego ukazanego w innych trenach?

III cz. *Dziadów* A. Mickiewicza (romantyzm)

Prolog (opis snu poety)

- Gdzie znajduje się Konrad?
- Jak bohater postrzega sen?
- Czy motyw snu w tej scenie pozwolił ukazać emocje bohatera, jego osobowość, widzenie świata?

Sen Senatora

- Kim jest Senator?
- Co mu się śni?
- O czym świadczy treść jego snu?
- Czego o Senatorze dowiaduje się czytelnik na podstawie snu?

Konteksty, które możesz wykorzystać w rozwinięciu pracy:

- Różne typy konwencji literackich i ich wpływ na sposób kreacji świata przedstawionego.
- Prorocze sny w Biblii (np. sen faraona – siedem krów tłustych, które zostały pożarte przez chude; sen Józefa, narzeczonego Maryi – Anioł Pański wyjaśnił mu, że dziecko to przyszły Zbawiciel).
- Personifikacja snu w mitologii greckiej – Hypnos; Morfeusz – jeden z synów Hypnosa, zsyłał marzenia senne.
- Wpływ surrealizmu i psychoanalizy na rozwój konwencji onirycznej w literaturze XX wieku.

Podsumowanie

- Jaką funkcję pełnią marzenia senne w opisie świata przedstawionego?
- Czym charakteryzuje się sposób opisu świata za sprawą oniryzmu?
- Które ze scharakteryzowanych w definicji funkcji wizji sennych pełni oniryzm w omówionych utworach?

DOBRE PRAKTYKI W PRACY Z ARKUSZEM

**O tym pamiętaj, jeśli chcesz rozwiązać arkusz PR
i uzyskać maksimum punktów:**

1. Dokładnie przeczytaj oba tematy i zastanów się, do jakich tekstów i kontekstu mógłbyś się odnieść.
2. Wybierz ten temat, który pozwoli ci lepiej zaprezentować twoje umiejętności.
3. Nie jest określona forma twojej wypowiedzi, co daje ci większą swobodę.
4. Pamiętaj, że możesz korzystać zarówno z lektur obowiązkowych z poziomu rozszerzonego, jak i z poziomu podstawowego, których listę znajdziesz w arkuszu.
5. Pamiętaj, że streszczenie utworu nie jest jego funkcjonalnym wykorzystaniem.
6. Upewnij się, że dwa teksty, które nie muszą być lekturami obowiązkowymi, pochodzą z różnych epok literackich.
7. Sformułuj swoje stanowisko i przemyśl sposób jego skutecznego uargumentowania.
8. Wykorzystaj umiejętności retoryczne, aby lepiej wyrazić swoje myśli.
9. Dobrze zaplanuj czas i nie spiesz się.
10. Wykorzystaj stres do skupienia się na zadaniu. Pracuj spokojnie i efektywnie.

WYPEŁNIA ZDAJĄCY

KOD			PESEL											

**EGZAMIN MATURALNY
Z JĘZYKA POLSKIEGO
POZIOM PODSTAWOWY
ARKUSZ IV**

**WYPEŁNIA ZESPÓŁ
NADZORUJĄCY**

Uprawnienia zdającego do:

☐ dostosowania zasad oceniania.

TERMIN:

Czas pracy: **210 minut**

LICZBA PUNKTÓW DO UZYSKANIA: 35

Instrukcja dla zdającego

1. Sprawdź, czy arkusz egzaminacyjny zawiera **16 stron**. Ewentualny brak zgłoś przewodniczącemu zespołu nadzorującego egzamin.
2. W wyznaczonym miejscu zapisz numer tematu wypracowania, który wybierasz do realizacji.
3. Wypracowanie zapisz w miejscu na to przeznaczonym.
4. Pisz czytelnie. Używaj długopisu/pióra tylko z czarnym tuszem/atramentem.
5. Nie używaj korektora, a błędne zapisy wyraźnie przekreśl.
6. Pamiętaj, że zapisy w brudnopisie nie będą oceniane.
7. Na tej stronie oraz na karcie odpowiedzi wpisz swój numer PESEL i przyklej naklejkę z kodem.
8. Nie wpisuj żadnych znaków w części przeznaczonej dla egzaminatora.
9. Lista lektur obowiązkowych znajduje się na stronach 2 i 3 tego arkusza egzaminacyjnego.

**Lista lektur obowiązkowych w latach szkolnych 2022/2023 i 2023/2024
(zgodna z wymaganiami egzaminacyjnymi)**

Poziom podstawowy

Biblia, w tym fragmenty Księgi Rodzaju, Księgi Hioba, Księgi Koheleta, Pieśni nad Pieśniami, Księgi Psalmów, Apokalipsy św. Jana
Jan Parandowski, *Mitologia*, część I *Grecja*
Homer, *Iliada* (fragmenty)
Sofokles, *Antygona*
Kwiatki świętego Franciszka z Asyżu (fragmenty)
Legenda o św. Aleksym (fragmenty)
Lament świętokrzyski (fragmenty)
Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią (fragmenty)
Pieśń o Rolandzie (fragmenty)
Gall Anonim, *Kronika polska* (fragmenty)
Dante Alighieri, *Boska Komedia* (fragmenty)
Jan Kochanowski, *Odprawa posłów greckich*
Piotr Skarga, *Kazania sejmowe* (fragmenty)
Jan Chryzostom Pasek, *Pamiętniki* (fragmenty)
William Szekspir, *Makbet*
Molier, *Skąpiec*
Adam Mickiewicz, *Konrad Wallenrod*, *Dziady* cz. III
Juliusz Słowacki, *Kordian*
Bolesław Prus, *Lalka*
Eliza Orzeszkowa, *Gloria victis*
Henryk Sienkiewicz, *Potop*
Fiodor Dostojewski, *Zbrodnia i kara*
Stanisław Wyspiański, *Wesele*
Stefan Żeromski, *Przedwiośnie*
Tadeusz Borowski, *Proszę państwa do gazu*, *Ludzie, którzy szli*
Gustaw Herling-Grudziński, *Inny świat*
Hanna Krall, *Zdążyć przed Panem Bogiem*
Albert Camus, *Dżuma*
George Orwell, *Rok 1984*
Sławomir Mrożek, *Tango*
Marek Nowakowski, *Raport o stanie wojennym* (wybrane opowiadanie), *Górą „Edek”* (z tomu *Prawo prerii*)
Jacek Dukaj, *Katedra* (z tomu *W kraju niewiernych*)
Andrzej Stasiuk, *Miejsce* (z tomu *Opowieści galicyjskie*)
Olga Tokarczuk, *Profesor Andrews w Warszawie* (z tomu *Gra na wielu bębenkach*)

Ponadto z zakresu szkoły podstawowej:

Ignacy Krasicki, bajki
Adam Mickiewicz, *Dziady* cz. II i *Pan Tadeusz*
Juliusz Słowacki, *Balladyna*

Poziom rozszerzony

Homer, *Odyseja* (fragmenty)
Arystoteles, *Poetyka*, *Retoryka* (fragmenty)
Platon, *Państwo* (fragmenty)
św. Augustyn, *Wyznania* (fragmenty)
św. Tomasz z Akwinu, *Summa teologiczna* (fragmenty)
Michel de Montaigne, *Próby* (fragmenty)
William Szekspir, *Hamlet*
Juliusz Słowacki, *Lilla Weneda*
Zygmunt Krasiński, *Nie-Boska Komedia*
realistyczna lub naturalistyczna powieść europejska (Honoré de Balzac, *Ojciec Goriot* lub Charles Dickens, *Klub Pickwicka*, lub Mikołaj Gogol, *Martwe dusze*, lub Gustaw Flaubert, *Pani Bovary*)
Stanisław Wyspiański, *Noc listopadowa*
Franz Kafka, *Proces* (fragmenty)
Michaił Bułhakow, *Mistrz i Małgorzata*
Stanisław Ignacy Witkiewicz, *Szewcy*
Bruno Schulz, wybrane opowiadania z tomu *Sklepy cynamonowe*
Tadeusz Konwicki, *Mała Apokalipsa*
Sławomir Mrożek, wybrane opowiadania

Inne lektury obowiązkowe (zgodne z podstawą programową), do których również można się odwołać

Poziom podstawowy

William Szekspir, *Romeo i Julia*
Bolesław Prus, *Z legend dawnego Egiptu*
Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi* (tom I – *Jesień*)
Stefan Żeromski, *Rozdzióbią nas kruki, wrony...*
Witold Gombrowicz, *Ferdydurke* (fragmenty)
Józef Mackiewicz, *Droga donikąd* (fragmenty)
Antoni Libera, *Madame*
Ryszard Kapuściński, *Podróże z Herodotem* (fragmenty)

Poziom rozszerzony

Arystofanes, *Chmury*
Wergiliusz, *Eneida* (fragmenty)
François Rabelais, *Gargantua i Pantagruel* (fragmenty)
Jorge Luis Borges, wybrane opowiadanie
Janusz Głowacki, *Antygona w Nowym Jorku*

1. Wybierz ten temat wypracowania, który pozwoli ci wyrazić swoje zdanie w postaci tezy i uargumentować je na podstawie znanych ci tekstów i kontekstów.
2. Wykaż się dojrzałością i samodzielnością, prezentując twoje rozumienie literatury, wiedzę o utworach i epokach literackich, konwencjach i motywach. Wykorzystaj je w funkcji argumentacyjnej jako uzasadnienie twojej tezy.
3. Zaprezentuj twoje kompetencje literackie i kulturowe, erudycję, umiejętność wykorzystania kontekstów oraz bogactwo argumentacji.
4. Jeśli temat rozpoczyna się od cytatu, traktuj go jako bardzo ważną część polecenia, którą trzeba wykorzystać, aby poprawnie wykonać zadanie.
5. Formułując tezę, uwzględnij wszystkie elementy pojawiające się w temacie pracy.
6. Omawiając utwory literackie, odnoś się do ich problematyki, ale wykorzystaj także elementy poetyki tekstów.
7. Tak dobieraj teksty i kontekst, aby nie powielały one wcześniej wykorzystanych argumentów, ale wносиły coś nowego, prezentowały inny aspekt problemu i twojego stanowiska.
8. Unikaj powierzchowności, wnikliwie analizuj problem.
9. Nie odbiegaj od tematu przez zbędne dygresje, które nie wzbogacają argumentacji.
10. Dobieraj rzeczowe i różnorodne, ale spójne ze sobą argumenty.
11. Zwróć uwagę na kompozycję twojej pracy, która powinna mieć charakter funkcjonalny, być przejrzysta i ułatwiać zrozumienie twojego wywodu.
12. Stosuj wskaźniki zespolenia tekstu, tak aby twoja praca była spójna, logiczna i uporządkowana.
13. Nie zapomnij, że największymi atutami dobrego stylu są prostota i zwięzłość, a żywość i obrazowość to jego dodatkowe atrybuty.
14. Skoncentruj się. Weź głęboki oddech i zabierz się do pracy. Powodzenia!

Wybierz **jeden** z poniższych tematów i napisz wypracowanie.

- W pracy rozważ **problem** podany w temacie.
- W rozważaniach przedstaw **argumenty**, odwołując się do **utworów literackich** wskazanych w temacie oraz do wybranego **kontekstu** (np. historycznoliterackiego, literackiego, biograficznego, kulturowego, mitologicznego, biblijnego, religijnego, historycznego, filozoficznego, egzystencjalnego, politycznego, społecznego).
- Jednym z utworów literackich musi być **lektura obowiązkowa** wybrana spośród lektur wymienionych w arkuszu egzaminacyjnym.
- Utwory literackie przywołane w wypracowaniu muszą reprezentować co najmniej dwie epoki literackie.
- W wypracowaniu przedstaw **swoje zdanie** i je **uzasadnij**.
- Twoja praca powinna liczyć co najmniej **500 wyrazów**.

Temat 1.

Do myślenia bowiem potrzebne jest polykanie czasu, uwewnętrznianie przeszłości, teraźniejszości, przyszłości i ich ciągłych przemian. Czas pracuje wewnątrz ludzkiego umysłu. Nie ma go nigdzie na zewnątrz.

(Olga Tokarczuk, *Prawiek i inne czasy*, Kraków 2018)

Rozważ, w jaki sposób wykorzystuje się w literaturze czas jako element świata przedstawionego. Punktem wyjścia do rozważań uczyn fragment tekstu Olgi Tokarczuk.

W pracy odwołaj się do:

- **wybranej lektury obowiązkowej,**
- **utworów literackich z dwóch różnych epok,**
- **wybranego kontekstu.**

Temat 2.

Między tradycją a awangardą. Rozważ, jaki wpływ na kreację świata przedstawionego miało odchodzenie od form tradycyjnych w powieści XX wieku.

W pracy odwołaj się do:

- ***Mistrza i Małgorzaty* Michaiła Bułhakowa,**
- **utworów literackich z dwóch różnych epok,**
- **wybranego kontekstu.**

Temat 1.

Wstęp:

- np. przedstawienie różnych znaczeń słowa „czas”, popularności literackiego motywu upływu czasu, czyli przemijania;
- teza lub hipoteza, np.:
 - Czas to kategoria wykorzystywana w literaturze na wielu poziomach i w wielu funkcjach, m.in. jako istotny element konstrukcji, składnik fabuły czy nośnik przesłania.

Rozwinięcie – argumentacja:

a) odwołanie do „Sklepów cynamonowych” Brunona Schulza, np.:

- akcja rozgrywa się w trzynastym miesiącu, poza realnym czasem;
- wielowarstwowość czasu;
- brak liniowego ujęcia;
- czasy przeszły, teraźniejszy i przyszły – przemieszane ze sobą;
- uwolnienie od chronologii;
- metamorfozy czasu;
- oniryczność;
- czas mityczny;
- subiektywny wymiar;

b) odwołanie do „W poszukiwaniu straconego czasu” Marcela Prousta, np.:

- subiektywność czasu narracji;
- achronologiczność;
- nadrzędność czasu przeszłego;
- czas zataczający koło;
- stracony na poszukiwanie idealów;
- utracony czas dzieciństwa – czas mitu;
- otwarty charakter czasu przeszłego;
- odkrywanie siebie w czasie odnalezionym;

c) odwołanie do „Prawieku i innych czasów” Olgi Tokarczuk, np.:

- czas jako najważniejszy bohater;
- czas jako więzienie;
- czas jako labirynt;
- czas jako granica oddzielająca człowieka od świata;
- przenikanie się czasu realnego i czasu mitów;
- czas zasadą porządkującą rzeczywistość;
- kairotyczny charakter czasu;

d) odwołanie do kontekstu, np.:

- biblijnego:
 - czas jako dzieło Boże;
 - umiejscowienie Stwórcy poza czasem;
 - opozycja między czasem a wiecznością;
 - linearny przebieg dziejów narodu wybranego, nielinearność czasu w Apokalipsie;
 - uczestniczenie Jezusa w realnym czasie dziejów ludzkości;
 - wcielenie Syna Bożego – pełnia czasu;

- filmowego: „*Ciekawy przypadek Benjamina Buttona*” Davida Finchera, np.:
 - czas odwrócony – bohater rodzi się jako starzec, a potem stopniowo młodnieje;
 - typowość życiowych doświadczeń bohaterów mimo eksperymentu z czasem;
 - bezradność człowieka wobec czasu i przemijania.

Zakończenie:

- podsumowanie rozważań, wyciągnięcie wniosków, potwierdzenie tezy, uogólniające refleksje, np.:
 - zasadnicze znaczenie kategorii czasu jako elementu świata przedstawionego;
 - różnorodność sposobów kreowania czasu w literaturze;
 - związek pojęcia czasu z wymową dzieła literackiego.

Temat 2.

Wstęp:

- wprowadzenie zawierające np. uwagi o powieści jako gatunku ewoluującym, ulegającym przeobrażeniom, podatnym na eksperymenty;
- teza lub hipoteza, np.:
 - Odchodzenie od realizmu na rzecz fantastyki, groteski, oniryzmu oraz ilustrowania filozoficzno-egzystencjalnych założeń twórcy cechą charakterystyczną świata przedstawionego powieści XX wieku.

Rozwinięcie – argumentacja:

a) odwołanie do „*Mistrza i Małgorzaty*” Michaiła Bułhakowa, np.:

- szkatułkowa kompozycja: powieść w powieści;
- otwarta kompozycja;
- uniwersalizm;
- autotematyzm;
- asocjacyjna kompozycja;
- chronologiczność;
- symultanizm;
- współistnienie konwencji realistycznej, fantastycznej, groteskowej;

b) odwołanie do „*Dżumy*” Alberta Camusa, np.:

- paraboliczność;
- alegoryczność i metaforyczność;
- brak konkretyzacji czasowej;
- archetypiczność postaci;
- występowanie motta;
- powieść egzystencjalna;
- dydaktyzm;

c) odwołanie do „*Ulissesa*” Jamesa Joyce’a, np.:

- powieść modernistyczna;
- odrzucenie tradycji literackich;
- eksperymentalny charakter;
- wykorzystanie aluzji i parodii;
- strumień świadomości;

d) wykorzystanie kontekstu, np.:

- literackiego – powieść postmodernistyczna:
 - intertekstualność;
 - eklektyzm;
 - ludyczny charakter;
 - autotematyzm;
 - parodia, groteska, ironia, autoironia;
 - gra z czytelnikiem;
 - twórcze podejście do innych tekstów, kryptocytaty;
 - realizm magiczny.

Zakończenie:

- *podsumowanie rozważań, wyciągnięcie wniosków, potwierdzenie tezy, uogólniające refleksje, np.:*
 - *poszukiwanie nowych, eksperymentalnych środków wyrazu dla opisu świata po traumatycznych doświadczeniach ludzkości oraz w obliczu przeobrażeń tradycyjnych form świata w XX wieku;*
 - *świat przedstawiony nie jest obrazem rzeczywistości, ale odbiciem wyobraźni autora.*

WYPRACOWANIE

na temat nr 2

Między tradycją a awangardą. Rozważ, jaki wpływ na kreację świata przedstawionego miało odchylenie od form tradycyjnych w powieści XX wieku.

Powieść jako odrębny gatunek literacki ukształtowała się w XVIII wieku, w dobie oświecenia. Stanowiła kontynuację wielowiekowego rozwoju form epiki prozatorskiej [m.in. prozy antycznej, popularnych w średniowieczu apokryfów, opowieści rycerskich czy powiastek filozoficznych]. Wzorem określającym klasyczne cechy gatunkowe powieści stała się natomiast XIX-wieczna powieść realistyczna uprawiana m.in. przez takich pisarzy, jak: Stendhal, Honoriusz de Balzac czy Gustav Flaubert. W Polsce do najwybitniejszych twórców powieści realistycznej można zaliczyć: Bolesława Prusa, Elżbę Orzeszkową oraz Henryka Sienkiewicza. W utworach takich szczególnie dbano o zachowanie równowagi między fikcją a obrazem rzeczywistości, wprowadzano wszechwiedzącego narratora prezentującego obiektywną wizję świata, konstruowano fabuły na wzór życiowego prawdopodobieństwa.

Pojawiające się w pierwszej połowie XX wieku nowatorskie nurty określane mianem awangardowych, nowe kierunki filozoficzne oraz gwałtowny rozwój psychologii nie pozostały bez wpływu także na kształt powieści. Z jednej strony można dostrzec w tym okresie dążenie pisarzy do wprowadzania oryginalnych rozwiązań oraz bunt wobec tradycji wyrażający się przede wszystkim przez skłonność do literackich eksperymentów, z drugiej – chęć powrotu do kierunków uznawanych w XX wieku już za klasyczne, np. symbolizmu czy ekspresjonizmu.

Pisarze tacy jak André Gide czy Jean Cocteau z powodzeniem eksperymentowali w swoich utworach z formą powieści. Angielska pisarka Virginia Woolf, wykorzystując najnowsze osiągnięcia psychologii, wprowadzała do swoich utworów tzw. strumień świadomości będący zapisem niekontrolowanych myśli bohaterów. Popularne stało się także wykorzystywanie tzw. poetyki marzenia sennego – czytelnik takich utworów, jak „Proces” Franza Kafki czy „Sklepy cynamonowe” Brunona Schulza, nigdy do końca nie był pewny, czy wydarzenia mające miejsce w utworze dzieją się na jawie, czy są senną wizją bohatera.

Niezaprzeczalne osiągnięcie XX-wiecznego powieściopisarstwa stanowi „Mistrz i Małgorzata” Michaiła Bułhakowa. Akcja tej wielowątkowej powieści rozgrywa się równolegle w trzech planach czasowych: teraźniejszym [Moskwa lat trzydziestych], historycznym [okres procesu i męki Jezusa] oraz odwiecznym bezczasie [metafizyczność]. Bułhakow, kreując świat „Mistrza i Małgorzaty”, umiejętnie połączył ze sobą elementy baśni, romansu, powieści psychologicznej, realistycznej oraz opowieści fantastycznej. Wyraźne są także nawiązania do średniowiecznych moralitetów, wprowadzanie aluzji biblijnych.

Pierwszy, główny wątek powieści obejmuje niezwykle wydarzenia rozgrywające się w komunistycznej Moskwie, kiedy to w życie wielu osób reprezentujących głównie świat literatury i sztuki oraz sowiecką biurokrację ingerują siły nieczyste za sprawą przybyszów z zaświatów. W tym wątku Bułhakow umieścił też przewijający się w całej powieści motyw faustowski – Małgorzata nie boi się podjąć współpracy z diabłem, aby ocalić ukochanego Mistrza. Do wykreowania satyrycznego obrazu komunistycznego miasta pisarz wykorzystał przede wszystkim groteskę i absurd. W świecie aroganckiej, rozdętej biurokracji poruszają się tchórzliwi, przekupni, chciwi, zdemoralizowani obywatele Rosji. W tę pokraczną rzeczywistość wkraczają diabelskie moce, które nie tylko wyzwalają, lecz także potęgują tkwiące w niej zło, obnażają jej absurdalność i moralną nicość. Woland i jego świta znacząco odbiegają jednak od uświęconych tradycją wyobrażeń – wymierzają bowiem sprawiedliwość i zaprowadzają etyczny ład w świecie zdegradowanych wartości, mają także bardzo ludzkie wady i zalety. Znowu wątek biblijny, odnoszący się do procesu i śmierci Jezusa oraz konsekwencji tych zdarzeń w zaświatach, opiera się na motywach Ewangelii. Postaci uwikłane w proces sprzed dwóch tysięcy lat są bardzo zwyczajne – Bułhakow odziera je z hieratycznych gestów i słów, ich psychologiczny portret podporządkowuje ustaleniom nowoczesnej nauki. Pojawia się tu chwyt „powieści w powieści”, gdyż niektóre epizody związane z losem Jeszui to fragmenty dzieła Mistrza.

Powieść Michaiła Bułhakowa została opublikowana dopiero w 1973 roku. Nie mogła ukazać się w Rosji za życia autora z kilku powodów: zawarto w niej krytyczną wizję radzieckiego społe-

czeństwa zdemoralizowanego przez system totalitarny, nawiązania do Ewangelii były nieakceptowane w państwie programowo ateistycznym, a także dlatego, że wprowadzono do niej groteskę, elementy realistyczne połączono z fantastycznymi, co kłóciło się z założeniami obowiązującego w Związku Radzieckim realizmu socjalistycznego.

Przemiany gatunkowe zachodzące w XX-wiecznej powieści doskonale unaocznia modernistyczna powieść Jamesa Joyce'a pt. „*Ulysses*”. Pieczołowicie prowadzona akcja powieści zawiera się w jednym dniu, ale jednocześnie przywołuje na myśl pełne rozmachu przygody głównego bohatera homerowskiej „*Odysei*”. Jest to także powieść – zagadka wypełniona mnogością ukrytych znaczeń, nawiązań do innych tekstów [intertekstualność] oraz gier słownych. Charakterystyczną cechą „*Ulyssesa*” stanowi także pionierskie zastosowanie strumienia świadomości – „surowego”, niejednokrotnie bardzo chaotycznego i obfitującego w dygresje zapisu ludzkich myśli bez użycia znaków przestankowych. W książce Joyce'a pojawia się trzech głównych bohaterów: wędrujący po dublińskich barach Leopold Bloom, jego rozwiązała żona Molly, czerpiąca satysfakcję ze spotkań z dzikim kochankiem, oraz alter ego samego pisarza – Stephen Dedalus. Choć „*Ulysses*” z założenia stanowi parodię wspomnianej *Odysei*, to postaci wykreowane przez Joyce'a podróżują nie tyle w przestrzeni, ile w głąb siebie, odkrywając przed czytelnikiem swoje najskrytsze myśli i wspomnienia, zazwyczaj związane w jakiś sposób ze sferą seksualności. Warto dodać, że do zakazu rozpowszechniania powieści doprowadziły niespotykana w czasach autora w literaturze anglojęzycznej częstotliwość użycia wulgaryzmów oraz rozbudowane opisy osiągania fizycznej satysfakcji, czy to w łóżku z kochanką, czy to podczas wypróżniania się w toalecie. Choć współcześnie „*Ulysses*” Jamesa Joyce'a zalicza się do klasyki literatury, powieść wciąż porusza i zachwyca swoją oryginalnością kolejne pokolenia czytelników.

Na rozwój XX-wiecznej powieści niezaprzeczalny wpływ miały także I i II wojna światowa – ten gatunek dawał bowiem możliwość opowiedzenia o tragicznych wydarzeniach, wyrażenia związanych z nimi uczuć. Charakterystycznym rysem powieści odnoszących się do wojennej problematyki było wykorzystanie założeń behawioryzmu – skupianie się na działaniach bohaterów z całkowitym pominięciem ich analizy psychologicznej. Pisarze powojenni nawiązywali w swoich utworach także do osiągnięć współczesnej filozofii, np. do egzystencjalizmu.

Francuski pisarz pochodzenia algierskiego – Albert Camus – był jednym z naczelných przedstawicieli egzystencjalizmu w literaturze. W „*Dżumie*” pisarz zaprezentował historię walki z epidemią dżumy, która dziesiątkowała algierskie miasto Oran w latach czterdziestych. Główny bohater, a zarazem narrator powieści – doktor Bernard Rieux – przez kilkanaście miesięcy codziennie zapisuje wydarzenia, obserwacje, własne refleksje dotyczące epidemii i reakcji na nią ludzi z najbliższego otoczenia. Z tej relacji wyłania się zarówno portret zbiorowy mieszkańców miasta pustoszonego przez śmiertelną chorobę, jak i indywidualne charakterystyki kilku osób oraz ich postawy wobec życiowego wyzwania, jakie stanowi dżuma. Poczynione przez Rieux obserwacje prowadzą do ostatecznej konkluzji, że „W ludziach więcej rzeczy zasługuje na podziw niż na pogardę”.

„*Dżuma*” zawiera prawdziwą psychologicznie analizę zachowań ludzi w konkretnej, ekstremalnej sytuacji. Jest także parabolą, a możliwość jej parabolicznego odczytania sugeruje także zdanie Daniela Defoe stanowiące motto utworu: „Jest rzeczą równie rozsądną ukazać jakiś rodzaj uwięzienia przez inny, jak ukazać coś, co istnieje rzeczywiście, przez coś, co nie istnieje”. Paraboliczny sens tej powieści odsyła do podstawowych twierdzeń filozofii egzystencjalnej, dowodzących, że w świecie absurdalnym, bo tolerującym choroby, śmierć i wiele innych postaci zła, człowiek w ciągu całej swej kruchej, tragicznej egzystencji musi dokonywać trudnych wyborów, a o własnej godności może zaświadczyć, tylko wybierając bunt i niezgodę na zło. Metaforyczne znaczenie ma także tytułowa choroba. Camus rozpoczął pracę nad swoją powieścią w 1944 roku, dżuma może stanowić zatem metaforę wojny, ale także – ze względu na swe konsekwencje – metaforę śmierci. Symbolizuje także całe zło, które zmusza człowieka do jasnego określenia życiowej postawy.

Reasumując, należy stwierdzić, że na przemiany gatunkowe, które dokonały się w XX-wiecznej powieści, wpłynęły przede wszystkim rozkwit kierunków awangardowych oraz wydarzenia historyczne. Powieść, która najefektywniej ze wszystkich gatunków literackich pełni funkcję poznawczą, nigdy nie może rozwijać się w próżni, kierunek jej przeobrażeń jest zawsze uzależniony od przemiany tego, co dzieje się w otoczeniu.

